

ვეფხისტყაოსნის მეგობრობის კონსეფციის ინტერპრეტაციისათვის

(*"შემომხელნა, მოვეწონა..."*)

ნესტანის უნაყოფო ძებნაში გარიელს მხლებლები შემოეფანგა. ასმათსა და ორიოდე ყმასთან ერთად რაინდი ერთი ქალაქის შემოგარენს მიაღვა. ცოტა მოისვენა და გამოღვიძებულმა უცნაური სანახავი ნახა: ზღვის პირ-პირ მერანს დააქროლებდა დაჭრილი რაინდი. გარიელი ჩაეგება ჭირში მყოფ გმირს, გაეცნო, მისი საქმით დაინტერესდა. გმირები ერთი შეხედვისთანავე მოიხიბლნენ ერთმანეთით. ასე დამეგობრდნენ გარიელი და ფრიდონი.

ასევე პირველი შეხვედრისთანავე დამეგობრდნენ გარიელი და ავთანდილი. ამაოდ ეშინოდა ასმათს, გარიელს სცუმარი არ მოეკლა.

მათ აკოცეს ერთმანეთსა, უცხოობით არ დაჰრიდეს...

ყელი ყელსა გარდააჭდვეს, ერთმანეთსა აუგირდეს (284).

დიდი სიყვარულით შეუყვარდათ ერთმანეთი პირველი შეხვედრისთანავე ფრიდონსა და ავთანდილს. ერთად გაგარებული რამდენიმე დღე საკმარისი აღმოჩნდა იმისთვის, რომ მათი განშორება მოყვარულ ძმათა სამუდამო გაყრას დამსგავსებოდა:

მოეხვიენეს ერთმანეთსა, გაამრავლეს ცრემლთა ღვრანი,

აკოცეს და გაუახლდეს მათ ორთავე მათნი წვანი,

გაიყარნეს გაუყრელნი ძმად-ფიცნი და ვითა ძმანი... (1024).

ასე ერთბაშად იჭედება *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა ის დიდი მეგობრობა, რომელიც ყოვლისშემძლებელ ძალად იქცევა და მაღალი ადამიანობის უდიდეს გამოვლინებად ჩამოიკვეთება.

მეგობრობის იდეალიზაციით *ვეფხისტყაოსანი* უნიკალური ძეგლი არ არის.

გილგამეშისა და ენქიდუს მეგობრობას უძღერის ღღემდე ლურსმნულ წარწერებში შემონახული უძველესი მხაგვრული ნაწარმოები, ასურულ-ბაბილონური ეპოქის ძეგლი "გილგამეშის ეპოსი". ეპოსის მიხედვით ეს მეგობრობა გილგამეშის კათარზისს ემსახურება; მასში ეთიკურ სამყაროს გახსნის და მის მომავალ მოღვაწეობას მნეობრივი ნიშნით წარმართავს. ეს სულიერი

კათარზისი ახალ სიმაღლემდე – გონით კათარზისამდე აჰყავს მეგობრის სიკვდილს. ენქილუს სიკვდილში გილგამეში ხედავს ასახვას საკუთარი აღსასრულისა და ადამიანური არსის ფილოსოფიას წვდება (იხ. 625, გვ. 220-222).

როგორც შენიშნულია (556, გვ. 279; იხ. 353, გვ. 304), ახალ ინტელექტუალურ პოზიციაზე (უგუნურებიდან კეთილგონიერებამდე) ამალღებს მეგობრის სიკვდილი გმირს ბერძნულ ეპოსშიც. პაგროკლეს დაღუპვით გამოწვეული სულიერი ტკივილი აამალღებს აქილევსს საკუთარ რისხვაზე აგამემნონის მიმართ ("ილიადა", XVIII–XIX).

ინდოეთის მეფის ასულისა და მეფის ძის – ნესტანისა და გარიელის ამბავს ფაბულის თვალსაზრისით უფრო საგრძნობი მიმართება აქვს ინდურ ეპოსთან "რამაიანა". ეს მსგავსება, პირველ რიგში, ჭირში ჩაყვარდნილი გარიელისა და რამას დახმარებაში ჩანს. რამას მეუღლე სიგაც ღემონურ არსებებს – რაქშასებს შეუპყრიათ. სიგას გასათავისუფლებლად რამას გვერდით მის უახლოეს ნახევარძმასთან ლაქშმანასთან ერთად მაიმუნთა მეფის სუგრეივას ლაშქარიც იბრძვის. მსგავსად გარიელის და ფრიდონის ამბისა, რამა იარაღით დაეხმარა ამ მეფეს სამეფოს დასანარჩუნებლად. ხოლო თავის მხრივ ამ უკანასკნელს თავის მხლებლებთან ერთად დაუნახავს, თუ როგორ მიჰყავდა ღემონ რავანას გაგაცებული სიგა (704; 793). ასე რომ, ინდური ეპოსი „რამაიანაც“ უმღერის სამი დიდგვაროვანი გმირის მეგობრობის ძალით ღემონთა მიერ დატყვევებული მეფის ასულის გამოსხსნას.¹

¹ რამა ინდოეთის მეფის ძეა. მოხუცი მეფე მას შეჰპირდა გახტვ, მაგრამ სამეფო გახტვზე მომხდარი ინტრიგის გამო უფლისწული იძულებულია, უღაბურ ტყეში გადაიხვეწოს თავის უსაყვარლეს მეუღლესთან ერთად. მხოლოდ იმ განმზრახვით, რომ სამეფო კარზე დაბრუნების შემდეგ იგი უნდა გაამეფდეს. ლაქშმანაც მეფის ძეა. იგი რამას ერთგული მეგობარია და თავისი ნებით გადაწყვეტს, რამას ბედი გაიმზაროს. მას ტყეში გაჰყვება. სუგრეივა, როგორც აღვნიშნეთ, მეფეა.

რამას და ლაქშმანას მეგობრულმა და ბრძნულმა საუბარმა გარიელისა და ავთანდილის მეგობრობა პირველად *სოლომონ იორდანიშვილს* მოაგონა (704, გვ. XIV). *ვეფხისტყაოსნის* ფაბულის მსგავსებაზე „რამაიანასთან“ მიუთითა რუსთველის პოემის ინგლისურად მთარგმნელმა *ქეთრინ ვივიანმა* 1980 წელს ქ. ბარიში (იტალია) გამართულ ქართული ხელოვნების III სიმპოზიუმზე (596).

საგრაფოს განშორებული მიჯნურისათვის ბევრ რაინდს გაუწვდია მეგობრობის ხელი. ეს თემა მორაულია სპარსულ ლიგერატურაში. დაუმუშავებია იგი ნიზამი განჯევის (XII საუკუნე) პოემაში „ლეილი და მაჯნუნი“. ლეილის სიყვარულით გახლებული მაჯნუნი ტყეში იხილა რაინდმა ნაფაღმა. შეებრაღა იგი, დაიმეგობრა და მისი წყლულის განსაკურნავად ხელში იარაღი აიღო.

ბრძოლის ველზე ერთგულ მეგობრობას დასავლეთ ევროპული საგმირო ეპოსიც უძღერის. XI საუკუნეში შექმნილი „როლანდის სიმღერა“ ადიდებს როლანდისა და ოლივიეს მეგობრულ თავდადებას უთანასწორო ბრძოლაში.

მეგობრობის ლიგერატურული იდეალიზაცია არ არის მხოლოდ უძველესი ეპოსის და რუსთველის თანამედროვე ეპიკის სპეციფიკა. იგი ახალმა ლიგერატურამაც იმეძკვიდრა. საკმარისია დავასახელოთ შექსპირის ჰამლეტი და ჰორაციო და შილერის ღონ კარლოსი და მარკიზ დე პოზა.

ვეფხისტყაოსნის მეგობრობას მსოფლიო ლიგერატურის დასახელებულ შედეგებთან ბევრი საერთო აქვს: ავთანდილი გარიელისათვის, ისე როგორც ლაქშმანა რამასათვის, გოვეს სასახლეს და მეგობრის მსგავსად ტყე-ღრეში ხეგიალს ირგუნებს ხვედრად. გარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი, მსგავსად როლანდისა და ოლივიეს, უთანასწორო ბრძოლაშიც გამოცდიან თავიანთ მეგობრობას. საგრაფოს დაშორებულ მიჯნურსა და გმირს (რამა, მაჯნუნი, გარიელი) დახმარების ხელს გაუწვდის მეფე და რაინდი (სუგრივა, ნაფაღი, ფრიდონი) და საკუთარ მხედრიონს მეგობრის საგრაფოს დასახსნელად უთანასწორო ბრძოლაში შეუძღვება. ავთანდილი გარიელის მესაიდუმლე და მრჩეველია, ისევე როგორც ჰორაციო ჰამლეტისა და მარკიზ დე პოზა ღონ კარლოსისა. დაბოლოს, ავთანდილს გარიელის პიროვნების შეცნობა ინტელექტუალურად და მნეობრივად ამაღლებს – იგი მაღლდება მშვენიერ საგანთა სამსახურიდან მშვენიერი საქმის სამსახურზე, პირადი ბედნიერებისკენ სწრაფვიდან მოყვსის ბედნიერების ძიებაზე: გოვეს საგრაფოს და ემსახურება გარიელისა და ნესგანის შეერთების საქმეს. გილგამეშსა და აქილევსშიც ინტელექტუალურ გარდაქმნას, ან გარდატეხას იწვევს მეგობრის პიროვნება, კერძოდ კი მისი სიკვდილი.

ამგვარი ლიგერატურული პარალელების გაგრძელება შეიძლებოდა. ეს პარალელები მხოლოდ იმას ამტკიცებს, რომ რუსთველის გმირთა მეგობრობა ის მაღალი მორალურ-ინტელექტუალური კატეგორიაა, რომელიც მსგავსი ნიუანსებით

სხვადასხვა ხალხის ლიგერატურულ შედეგებში და განსხვავებულ ეპოქებში გამოვლინდა. იგი ზოგადასაკაცობრიო და ზოგადადამიანურია. მაგრამ ამის გვერდით *ვეფხისტყაოსნის* მეგობრობას აქვს თავისი სპეციფიკური სახე, რომელიც განასხვავებს მას მეგობრობის სხვა გამოვლინებისაგან და რომელშიც მქდავნილება მისი შემქმნელი ხალხის სული, ეპოქის მაჯისცემა, ავტორის ინტელექტი და მისწრაფება.

გარიელის, ავთანდილის და ფრიდონის მეგობრობას უპირველეს ყოვლისა ქართულ ძმადნაფიცობაში აქვს საფუძველი. უძველესი ქართული ხალხური თქმულების „ამირანის ეპოსის“ მიხედვით, მიუვალ კოშკში ჩაკეტილი მზეთუნახავის მოსაგაცებლად სამი ძმა – ბადრი, უსიპ და ამირანი გაემართნენ და უკან დაღვენებულ მღევარს სამივენი შეეხვნენ:

მოვლენ და მეც აქ დაეხვდები ამ ჩემის გორდა ხმალითა
უსიპითა და ბადრითა, მესამით ამირანითა (248, გვ. 320).

სამი ძმის სათავეგადასავლო მოგზაურობანი ქართული ზღაპრის უაღრესად ნიშანდობლივი სპეციფიკაა. *ვეფხისტყაოსნის* სამი რაინდის მეგობრობას მხოლოდ ქართული ხალხური ზღაპრის ფავორიტ სამ ძმას ვერ დაუუკავშირებთ, რადგანაც პოემაში საზოგადოდ შეინიშნება რიცხვი *სამისადმი* ყურადღების გამახვილება: ავთანდილმა სამი წელი უნდა ეძებოს უცხო მოყმე; მან კი მაშინ მიაგნო გარიელის კვალს, როცა "წელიწადი სამი სამ თვედ მიიყარა" (183). როსტევეანისა და ავთანდილის პირობის თანახმად, ნადირობაში დამარცხებული თავშიშველი უნდა დადიოდეს სამ დღეს. ნესტანის ხილვით დაბნედილი გარიელი სამ დღემდის უსულოდ იყო. არაბეთიდან ასმათთან დაბრუნებული ავთანდილი სამ დღეს ეძებდა გარიელს შამბნარსა და გყვ-ველზე. „მშისა შუქთა მომლოდინე ვარდი სამ დღე არ დაჰვნების" (904). უცხო მოყმის გზა ავთანდილს სამმა ძმამ მიასწავლა. ფრიდონის სამეფოსაგან საომრად წასულმა გმირებმა სამი ზღვა გაიარეს. ქაჯეთის ციხეს სამი კარი ჰქონდა. გმირებიც სამი მხრიდან ეკვეთნენ. გარიელი მძიმე და ფარული ბრძოლისთვის ყოველთვის სამას კაცს ირჩევს. პოემაში ხშირადაა აქცენტირებული აგრეთვე სამი დღე სვლა, დარბაზს სამ დღეს დარჩენა და სხვა. სამის სიმბოლიკას ძველი მსოფლიოს მითოსსა და ლიგერატურაში სხვადასხვაგვარი გამოვლინება აქვს. ამჯერად, ვფიქრობ, განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს, ერთი მხრივ, ანტიკური ლიგერატურა და ფილოსოფია: გრიადული კომპოზიცია ჯერ კიდევ პომპროსისთვისაა დამახასიათებელი. „ილიადასა“ და „ოდისეაში“ ხშირად ადგილი აქვს მოქმედების სამგზის გამეორებას და საზოგადოდ სამელემენტო კომპოზიციას (474, გვ. 222), რაც, როგორც შენიშნულია, კიდევ უფრო გამოიკვეთა

არქაულ ბერძნულ ლირიკაში. ბერძნულ ფილოსოფიაში, კერძოდ პითაგორელებთან, *სამს* სამყაროს და სიცოცხლის საწყისის სიმბოლოდ მიიჩნევენ (140, გვ. 46). *ვეფხისტყაოსნის* მკვლევარისათვის უფრო მნიშვნელოვანი, ვფიქრობ, მაინც ბიბლიურ სიმბოლიკასთან პარალელის გავლება უნდა იყოს. ამ თვალსაზრისით, პირველ რიგში, ყურადღებას ქრისტიანული *სამება* მიიპყრობს, რაც, უეჭველია, ძირითადი ფაქტორია რიცხვი *სამის* პრიორიტეტისა ყველა ქრისტიან ხალხში. *სამზე* აქცენტირება შეინიშნება როგორც ძველ, ისე ახალ აღთქმაში. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ (480, გვ. 911) ბიბლიური წიგნებისათვის დამახასიათებელ ცერემონიული თუ სხვა ოფიციალური გამონათქვამების, ან შეკითხვებისა და ბრძანებების სამგზის გამეორებას (იხ. მაგალითად, *იოანე* 21, 15-17; *საქმე* 10, 10-16). *ძველ აღთქმაში* ხშირია ხაზგასმა *სამ* წელზე (სამ წელს მეფობა – *მსაჯ.* 9, 22; 3 *მეფ.* 15, 2 და სხვ.; სამ წელს შიმშილობა – 2 *მეფ.* 21, 1; სამ წლიანი ალყა – 4 *მეფ.* 17, 5; სამ წელიწადს აღზრდა – *დან.* 1, 5; სამ წელიწადს დარჩენა – 2 *მეფ.* 13, 38 და სხვა); სამ თვეზე (სამ თვეს დამალვა – *გამ.* 2, 2; სამ თვეს მეფობა – 4 *მეფ.* 23, 31; სამ თვეს გვალვა – *ამოს.* 4, 7 და სხვა); სამ ღღეზე, სამჯერად მოქმედებაზე და სხვა (იხ. 437, გვ. 1308-1310). *ვეფხისტყაოსნის* სამ მოყმესთან უშუალო პარალელად მაინც დავითის სამი გმირი გამოდგება: ებრაელთა სახელგანთქმული მეფის დავითის კარის სიძლიერეს მრავალი გმირი ემსახურებოდა. მათ შორის განსაკუთრებითაა გამოყოფილი სამი მათგანი, რომელთაც ბიბლიურ წიგნთა ქართული რედაქციები "ძლიერთა" სახელით იცნობს. ესენია: *იესაბაბ ძე აქიმანისა, ელეაზარ ძე დოდეს აქოქისა და სამია ძე ასიასა არუქენელისა*. მათ მრავალ საგმირო საქმეთა შორის საგანგებოდაა ხაზგასმული ერთი: დავითი ალყაშემორტყმული იყო უცხო თესლთაგან, რომელნიც ბეთლემს იყვნენ დაბანაკებულნი. მოსწყურდა დავითს და მოითხოვა წყალი იმ ჭისაგან, რომელიც ბეთლემის კართან იყო. და ამ სამმა გმირმა გაარღვია სიძრავე მგერთა და წყალი მიართვეს მეფეს (2 *მეფ.* 23, 8-17; 1 *ნეშტა* 11, 10-19).

ვფიქრობ, ქართული ზღაპრის სამი ძმის თემა მაინც გარკვეული მნიშვნელობის მქონეა ფრიდონის, ავთანდილის და გარიელის მეგობრობის შემოქმედისათვის. საქმე ისაა, რომ ქართული ზღაპრის გიჟური ქარგის მიხედვით, ამ სამი ძმიდან უმცროსის ცდა, მოგზაურობა, ძიება მთავრდება წარმატებით. უნებლიე არ უნდა იყოს, რომ *ვეფხისტყაოსნის* გრიადაში ავთანდილია უმცროსი და მისი ეს, უმცროსი ძმის პოზიცია

რუსთველს სწორედ მაშინ აქვს გახაზული, როცა ავთანდილი ძიების წარმატების ამბავს მეგობრებს აცნობებს: ავთანდილი ნესტანის კვალის მიგნებისთანავე წერილს მისწერს ფრილონს:

დაწერა: "ფრილონ მაღალო, სვე-სრულო, მეფეთ-მეფეო,
ლომისა მსგავსო ძალ-გულად, მშეო შუქ მოიფეო,
მოვლენილო და მორჭმულო, მგერთა სისხლისა მჩქეფეო.
უმცროსმან ძმამან შორი-შორ სალაში დავიყეფეო!" (1318).

მოძმეობა ანუ ძმადნაფიცობა საქართველოში უძველეს უფლებრივ ინსტიტუტს წარმოადგენდა. ძმადგაფიცულებს მათი ოჯახით და ქვეშევრდომებით ევალეობდათ ერთმანეთისათვის ერთგულება და თავდადება. ისინი მზად იყვნენ მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში დაეცათ ერთმანეთის ინტერესები. ძმადგაფიცვის სხვადასხვაგვარი წესი და რიგული იყო დადასტურებული ჯერ კიდევ XIII საუკუნის საქართველოს მთიანეთში (32). *ვეფხისტყაოსანთან*, კერძოდ გარიელისა და ასმათის მეგობრობასთან, მიმართების თვალსაზრისით, უთუოდ მნიშვნელოვანია საქართველოს, და საზოგადოდ კავკასიის, ხალხთა გრადიციით დღემდე შემონახული და-ძმად გაფიცვის ჩვეულება. საქართველოს მთიანეთში ძმადნაფიცობის ინსტიტუტი უძველესი რელიგიური წარმოდგენებითაცაა დაცული. შემონახულია რწმენა *ღვთაებათა* (გუდანის ჯვარი, ხახმაგის გიორგი, კისტანის ღთისმშობელი და სხვ.) ძმადნაფიცობის, დადნაფიცობის და ნადობ-ნამძმობობისა (იხ. 32, გვ. 68–69).

ვეფხისტყაოსნის მეგობრობას უთუოდ აქვს კავშირი მოძმეობის ამ ქართულ ხალხურ ინსტიტუტთან (იხ. 408). შემთხვევით არ უწოდებს რუსთველი თავის გმირებს ძმობილებს: ქაჯეთის ციხის ალების შემდეგ ერთად შეკრებილ მეგობრებს პოეტი *სამი ძმობილი* უწოდა:

აქ ესენიცა გავიდეს შეკრებს სამივე ძმობილნი,
მას მშესა მისცეს სალაში, წარდგეს მართ ვითა ხმობილნი (1421).

ამავე სახელით ახასიათებდა იგი ადრე გარიელისა და ავთანდილის ურთიერთობას. აი, როგორ შეხვდა გარიელი გულანშაროდან დაბრუნებულ მეგობარს:

ხრმალი გასცყორცა გარიელ, მიჰმართა მისსა ძმობილსა.

ყმა ცხენისაგან გარდიჭრა, ჰგვანდა ეგლისა სწრობილსა (1335).

ასევე ახასიათებს ასმათი გარიელისა და ავთანდილის მეგობრობას:

"შენ უმართლე ხარ, ემღურვი, შენ გაეყარე ძმობილსა" (850).

ავთანდილიც გარიელის ძმობილად რაცხს თავს. აი, როგორ მიმართავს იგი მეგობარს:

"შენ ვერას ირგებ, მე გარგებ, ძმა ძმისა უნდა ძმობილი!" (935).

ძმობილთა გვერდით *ვეფხისტყაოსანი* იცნობს *ღობილებსაც*.
კერძოდ, ნესტანი და თინათინი ერთმანეთის *ღად-შეფიცულებად*,
ღობილებად არიან წოდებულნი:

ერთმანერთისა გაყრილნი ქალნი ორნივე, ღობილნი,
ერთმანერთისა ღად-ფიცნი, სიკცვისა გამონღობილნი (1567).

ძნელია სხვაგან მოეძებნოს ადგილი ასმათისა და
ტარიელის მეგობრობას, გარდა ქართული ხალხური და-ძმად
გაფიცვის ჩვეულებისა. ასმათი პოემაში სახელდება ტარიელის
ღობილად. ავთანდილი საყვედურობს ტარიელს:

"აღარად გინდა ასმათი – ნახე მართალი ბრჭობილი! –
პირველ, გლახ, მისი ნაჭვრეგი, თვით მერმე შენი ღობილი" (899).
"თქვენს შუა მქმნელი საქმისა, შენგან ნახმობი ღობისა" (900).

ავთანდილიც საუბრობს თავის მხრივ ასმათთან
დაღობილებაზე:

უთხრა: "ვიცი, აღარ ვარგხარ შენ აწ ჩემად დასაღობლად" (247).

ტარიელის, ავთანდილის და ფრიდონის მეგობრული
ურთიერთობის დასახასიათებლად რუსთველი ქართულ
მოძმეობის ინსტიტუტიდან მეორე ტერმინსაც ესესხება: მათ
ერთმანეთის *ძმად-ნაფიცარებს* უწოდებს:

ნესტანის კვალის მიგნებისთანავე ავთანდილმა ფრიდონის
მონები თავიანთ მეფესთან დააბრუნა:

უბრძანა: "წადით, წაიღეთ, გზა წავლეთ მისვე არისა,
ფრიდონს მძართვით უსტარი ჩემგან *ძმად-ნაფიცარისა*" (1307)¹.

ტარიელის *ძმად-ფიცად* წარუდგენს თავისთავს
ავთანდილი ფრიდონს პირველი შეხვედრისთანავე:

"ვარ უცხო ვინმე ღარიბი, საყოფთა მოშორვებული,
ძმად-ფიცი ტარიელისი, თქვენს წინა მომგზავრებული" (984).

ასე ახასიათებს ავთანდილი ტარიელისა და ფრიდონის
ურთიერთობას:

ტარიელს ეტყვის ავთანდილ: "რუ გახმა ცრემლთა დენისა!

რად მოიშორვე შენ ფრიდონ, მომცემი მაგა ცხენისა?

მუნით იცნობის ამბავი, ღონე მის მზისა ლხენისა,

აწ მე მუნ მივალ, მასწავლე გზა *ძმად-ფიცისა* შენისა" (947).

ლექსიკურ ერთეულებს *ძმად-ფიცი* და *ძმად-ნაფიცარი*,
ზოგჯერ *ვეფხისტყაოსანში* *ძმად-შეფიცულები* ენაცვლება:

ფაგმანმა ქაჯეთის ციხეში მისწერა ნესტანს:

"მოსრულა შენად საძებრად მისი *ძმად-შეფიცებული*,
ავთანდილ მოყმე, არაბი, არაბეთს შიგან ქებული" (1272)².

¹ იხ. აგრეთვე, ავთანდილისა და ფრიდონის განშორების ამსახველი
გემოთ დამოწმებული სგროფი 1024.

² იხ. აგრეთვე, სგროფი 1382.

ერთმანეთთან *ძმად-შეფიცებულებს ან ძმად-შენაფიცარს* უწოდებს რუსთველი სამივე გმირს:

ზღვა გაიარეს სამთავე ერთგან *ძმად შეფიცებულთა* (1389).

გამოვლნეს ზღვანი სამთავე, ერთგან *ძმად შენაფიცართა* (1447).

ლექსიკური ერთეულები *ძმა* და *ძმობა* ქართულ ენაში ოდითგანვე ჩანს შემცველი მეგობრობის ნიუანსისა. ეს გაგება აქვს მას ჯერ კიდევ *ახალი აღთქმის* ტექსტებში (I *პეტრე* 5, 9). სასულიერო მწერლობაში *ძმობა* მონაზონთა კრებულსაც ეწოდება, ხოლო *ძმა* ამ კრებულის წევრს. *ძმადნაფიცობა*, როგორც ლექსიკური ერთეული, კი დამახასიათებელი გეპირისიგვერდებისა და საერო ლიტერატურული ძეგლებისთვისაა.

პოემის გმირთა ძმობილებად და ძმადშეფიცულებად სახელდება არ არის მხოლოდ ლექსიკური ვარიაციები. ცნება *შეფიცვა* პოეტიკისათვის შემცველია მთელი იმ სპეციფიკისა, რაც მას გააჩნია ხალხური გრადიციით. ეს გარემოება დასტურდება არა მხოლოდ იმით, რომ *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა მეგობრობა ტიპური მაგალითია ძმადშეფიცულთა ურთიერთობისა (მეგობრისათვის თავისდადება, მისი ინტერესებისათვის მოღვაწეობა და ბრძოლა, თავისი საქმის გადადება და წინ ძმადფიცულის საქმის დაყენება), არამედ იმითაც, რომ პოემაში ინსცენირებულია თვით ძმობის ფიცისდება¹:

ტარიელის პიროვნება შეძრავს ავთანდილს, იგი გადაწყვეტს სიკვდილამდე მის სამსახურს, ფიცს დებს მის წინაშე, რომ დატოვებს მიჯნურს და გაიზიარებს მეგობრის ხვედრს:

"ამა ღლემან ღამავიწყა, გული ჩემი ვინ დაბინდა;
ღამიგდია სამსახური მისი, იქმნას, რაცა გინდა;
იაგუნდი ეგრეცა სჯობს, ათასმჯერმცა მინა მინდა,
შენ გეახლო სიკვდილამდის, ამის მეტი არა მინდა!" (300).

ტარიელთან გაყრის და არაბეთში შექცევის წინ ავთანდილი სთხოვს მეგობარს ერთგულების ფიცს:

"შენ გენუკვე, შემაჯერო, ღმერთი იღმრთო, ცაცა იცო,
ერთმანერთი არ გავწიროთ, მაფიცო და შემომფიცო" (666).

ტარიელიც არ უგვიანებს პასუხს:

"თუ გიგყუო, მოგალორო, ღმერთმან რისხვით გამიკითხოს!
შენმან ჭვრეგა-სიახლემან მომაქარვოს სევდა, მითხოს!" (669).

¹ თუმცა ეს ფიცისდება არ ხდება ეთნოგრაფიული რიტუალის თანხლებით. ამიტომაც ვ. ნოზაძე *ვეფხისტყაოსნის* ძმადგაფიცვას ერთგვარად ეჭვით უცქეროდა (182, გვ. 182-183).

ასე ერთმანეთის პირისპირ და ღვთის წინაშე დებენ ფიცს
გარიელი და ავთანდლი:

ამას ზედა შეიფიცნეს მოყვარენი გულ-სადაგნი,
იაგუნდნი ქარვისფერნი, სიგყვა-ბრძენნი, ცნობა-შმაგნი;
შეუყვარდა ერთანერთი, სწვიდეს მიწყიდ გულსა დაგნი,
მას ღამესა ერთგან იყვნეს შევნიერნი ამხანაგნი (670).

ამრიგად, ვფიქრობ, აშკარაა, რომ ძმადშეფიცულ მოყმეთა
სახეების შექმნისას რუსთველი შთაგონებულია ხალხური
გრადიციითა და შემოქმედებით. ამასთანავე, ჩემი აზრით, საკითხი
სხვაგვარ დასმასაც მოითხოვს: არის თუ არა რუსთველისეული
მოყმეები ქართული ხალხური გრადიციის ტიპური ძმობილები,
ეგევა თუ არა რუსთველისეული მეგობრობა ქართული
ძმადნაფიცობის ინსტიტუტში. ამ კითვაზე გადაჭრით იძლეოდა
უარყოფით პასუხს ნიკო მარი: "რუსთველისეული ფუნჯით
დახატული სახეები "მოყმისა" და "ჭაბუკისა" არიან არა
ხალხური, არამედ პოეტის თანამედროვე საერო განათლების
მქონე სამოგადოების გმირები" (408, გვ. XXXVIII). ამიგომ იყო,
რომ მკვლევარი დაბეჯითებით ეძიებდა იმ საფუძველს,
რომელსაც იყენებდნენ ქართველი მოაზროვნეები, და კერძოდ
რუსთველი, თავიანთი ამქვეყნიური, ადამიანური ფილოსოფიის
ლიტერატურული გაფორმებისათვის (408, გვ. LIV). მაგრამ ამავე
დროს ამ კითხვის ამოსახსნელად ნიკო მარი ამაოდ იცქირებოდა
სპარსულ ლიტერატურაში. ქართული ლიტერატურათმცოდნეობა
არ იწყნარებს საკითხის ამგვარად დასმას.

როცა რუსთველისეული მეგობრობის წყაროებს ვიძიებთ,
უპირველეს ყოვლისა, ყურადღება უნდა შევაჩეროთ ქრისტიანული
ეთიკის "მოყვასის სიყვარულის" იდეაზე.

ქრისტიანულმა იდეალმა ღვთაებრივ მოძღვრებას
სათავეში ორი მცნება ჩაუყენა: ღმერთის სიყვარული და მოყვასის
სიყვარული: "შეიყუარო უფალი ღმერთი შენი ყოვლითა გულითა
შენითა და ყოვლითა სულითა შენითა და ყოვლითა გონებითა
შენითა. ესე არს ღიდი და პირველი მცნებაჲ. და მეორე,
მსგავსი ამისი: შეიყუარო მოყუასი შენი, ვითარცა თავი თჳსი.
ამათ ორთა მცნებათა ყოველი სჯული და წინააღმართმეცხეელნი
დამოკიდებულ არიან" (*მათ.* 22, 37-40; *მარკ.* 12, 30-31).
ერთმანეთის სიყვარულის მცნება ის ახლებურად მოაზრებული
მცნება იყო, რომელიც იესომ მისცა მოწაფეებს საიდუმლო
სერობაზე: „მცნებასა ახალსა მიგცემ თქვენ, რაჲთა იყუარებოდით
ერთიერთას, ვითარცა მე შეგიყუარენ თქვენ, რაჲთა თქვენცა
იყუარებოდით ერთიერთას. ამით ცნენ ყოველთა, ვითარმედ
ჩემნი მოწაფენი ხართ, უკუეთუ იყუარებოდით ერთიერთას"
(*იოან.* 13, 34-35). მოყვასის სიყვარული ქრისტიანული მოძღვრების

სპეციფიკადაა მიჩნეული. ამიგომაა, იოანე მახარებლის თანახმად, უფალი კატეგორიულად რომ აცხადებს: "ესე არს მცნებაჲ ჩემი, რაჲთა იყუარებოდით ურთიერთას, ვითარცა მე შეგიყუარეთ თქვენ" (იოან. 15, 12). ამასთან ერთად იესო იმასაც უმტკიცებს თავის მოწაფეებს, რომ არ არსებობს სიყვარულის უფრო დიდი სახეობა, ვიდრე მეგობრის მიმართ სიყვარული: "უფროჲსი ამისა სიყუარული არაჲს აქუს, რაჲთა სული თჳსი დადვას მეგობართა თჳსთათჳს" (იოან. 15, 13). თეზისი "ურთიერთას სიყუარულისა" თავის სიმკვეთრეს ინარჩუნებს მოციქულთა მოძღვრებაშიც (1 იოან. 2, 8-11; 3, 10-16, 23; იაკ. 2, 8; 1 თეს. 4, 9).

მოყვასის მიმართ სიყვარული, თანახმად "ახალი აღთქმისეული" კონცეფციისა, რამდენიმე სპეციფიკის შემცველია: ჯერ ერთი, ეს სიყვარული ნაწილია ღმერთის სიყვარულისა, მისი გაგრძელება და განვითარებაა. მეორეც, "ახალი აღთქმისეული" მოყვასი ფართო ცნებაა. იგი არ უდრის *მეგობარს* თანამედროვე გაგებით. მოყვასია ყველა ადამიანი, განურჩევლად რასისა, ეროვნებისა, რელიგიური აღმსარებლობისა; მოყვასია თვით ცოლეილიც კი. შენიშნულია (600, გვ. 530), რომ ამ თვალსაზრისით "ახალი აღთქმის" პოზიცია აღემატება "ძველი აღთქმისეულ" კანონს: სიყვარულში მოყვასის მიმართ ჩვენ არ უნდა შემოვიფარგლოთ მხოლოდ იმათი სიყვარულით, ვისაც ჩვენ ვუყვარვართ. აგაპე, ანუ „ახალი აღთქმისეული“ სიყვარული, გვავალებულებს, კეთილს ვუყოფდეთ არა მხოლოდ კეთილისმყოფელთა ჩვენდა მიმართ (ლუკ. 6, 32-33), არამედ თვით მტერთა ჩვენთა: "ხოლო მე გეტყვ თქვენ: გიყუარდეთ მტერნი თქვენნი და აკურთხევდით მწყევართა თქვენთა და კეთილსა უყოფდით მოძულეთა თქვენთა და ულოცევდით მათ, რომელნი გმძლავრობდნენ თქვენ და გღევნიდნენ თქვენ. რაჲთა იყვნეთ თქვენ შეილ მამისა თქვენისა ზეცათაჲსა: რამეთუ მზე მისი აღმოვაღს ბოროტთა ზედა და კეთილთა, და წჳმს მართალთა ზედა და ცრუთა. უკუეთუ გიყუარდნენ მოყუასნი ხოლო თქვენნი, რაჲ სასყიდელი გაქუს? რამეთუ მეზუერეთაცა ეგრეთვე ყვიან. და უკუეთუ მოიკითხვიდეთ მეგობართა ხოლო თქვენთა, რასა უმეტეს იქმთ? ანუ არა მეზუერეთაცა ეგრეთვე ყვიან? იყვნით თქვენ სრულ, ვითარცა მამაჲ თქვენი ზეცათაჲ სრულ არს" (მათ. 5, 44-48. იხ. აგრეთვე: ლუკ. 6, 28-36; მათ. 5, 39-43; რომ. 12, 14-20).

მოყვასის სიყვარულის თეზისი პაგრისტიკის ერთი ძირითადი თემაა. განსაკუთრებით პოპულარული იყო იგი სამონასტრო ცხოვრებაში, რამდენადაც ამ ცნებაზე იყო დაფუძნებული თანამოღვაწე ბერთა ურთიერთპატივისცემა, მზრუნველობა და თანამშრომლობა. ამიგომ არის, რომ

ასკეტიკურ კრებულებში ეს საკითხი მრავალმხრივი განხილვის საგანია.

მაგალითისთვის მოვიყვან ბასილი დიდის, კაპადოკიის კესარიის მთავარეპისკოპოსის თხზულების "კითხვაჲ მოღვაწეთაჲს" ერთ ქვეთავს, რომელიც ამ საკითხს ეძღვნება. „კითხვაჲ მოღვაწეთაჲს“, ანუ „ვრცელი წესები“, როგორც მას სამეცნიერო ლიგერაგურაში უწოდებენ, არის ერთი ძირითადი თხზულება ბასილი დიდის „ასკეტიკონისა“. ეს თხზულება კითხვა-მიგების ფორმითაა დაწერილი. ბერები ეკითხებიან ბასილს ასკეტიკური მოღვაწეობის უმთავრეს პრინციპებზე. საუბარი ძირითადად ღვთაებრივ მცნებათა განმარტებით იწყება. მესამე კითხვის თემა მოყვასის მიმართ სიყვარულია. განმარტავს რა ამ ცნებას, წმინდა ბასილი ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზე, რომ აღამიანი თავისი ბუნებით მიისწრაფვის ურთიერთსიყვარულისაკენ, რადგანაც იგი თავისი არსით არის არა მარტოდმოფი და ველური, არამედ მშვიდი და ურთიერთობისათვის მოწოდებული. არაფერი არ არის ჩვენი ბუნებისათვის იმაზე უფრო მეტად დამახასიათებელი, – წერს ბასილი დიდი, – ვიდრე ის, რომ გვექონდეს ურთიერთობა ერთმანეთს შორის, შეგვეძლოს შემწეობა ერთმანეთის და გვიყვარდეს ჩვენი ახლობელი. ეს თხზულება ქართულ ენაზე თარგმნილია ეფრემ მცირის მიერ. ტექსტს ვაქვეყნებთ A-689 (14v-15r) და A-132 (23r-24r) ხელნაწერების მიხედვით.

მოყვასისა მიმართ სიყვარულისათჳს

შესაღვინებელ უკუე არს წარმოთქმუად წესითაცა და ძალითა მეორისა მცნებისათჳს.

ვინაჲთგან პირველსა მას სიგყუასა შინა თქუემულ არს ჩუენ მიერ, ვითარმედ შჯული თესლოვანებით ჩუენ შორის მყოფთა მათ ძალთაჲ მუშაკ არს და მზრდელ თესლისა მის და მოძღურებისა მცნებათა უფლისათაჲსა; ხოლო აწ ვისწავოთ, თუ ვითარ ბრძანებულ ვართ შეყუარებად მოყვასისა, ვითარცა თავისა თჳსისა. დაღაცათუ ძალი ამისცა მცნებისა აღსრულებისაჲ მოგვლიეს ღმრთისა მიერ.

ვინ-მე არა უწყის, ვითარმედ მშუდი და ზიარებით ცხოველი არს კაცი და არა მარტოებითი, არცა ველურებითი. რამეთუ არარაჲ არს ესრეთ თჳს ბუნებისა ჩუენისა, ვითარ ზიარებაჲ ურთიერთას და კუმევაჲ ურთიერთას და სიყუარული თანა-მონათესავეთა ჩუენთაჲ.

ვინაჲცა რომელთანიცა-იგი თესლნი წინაჲთვე მოუცემიან ჩუენდა უფალსა ჩუენსა, ამათსავე შემღვმოზობით ნაყოფსაცა ეძიებს ჩუენგან და იგყვს: *მცნებასა ახალსა მიგცემ თქუენ, რაჲთა იყუარებოდით ურთიერთას* (იოან. 13, 34). და ამის მცნებისა მიმართ

ჰნებავს აღდგინებაჲ სულთა ჩემთაჲ. ამისთჳსცა ნიშად გამოსაჩინებელად მოწაფეთა თჳსთაგან არა თუ ძალთა სასწაულთა საკრველებასა ითხოვს, დაღათუ ამათიცა მოქმედებაჲ მიემადლა მათდა სულისა მიერ წმიდისა, არამედ რასა ეტყჳს: *ამით უწყოდიანო ყოველთა, ვითარმედ ჩემნი მოწაფენი ხართ, უკუეთუ იყუარებოდით ურთიერთას* (იოან. 13, 35). და ესრეთ ყოველსა აღგილსა მცნებათა ამათ შეაერთებს – სიყუარულსა ღმრთისა და მოყუისსა. ვინაჲცა მოყუისსა მიმართ კეთილის ყოფასა თავისა თჳსისა შეჰრაცხს: *რამეთუ მშოიდა, – იტყჳს, – და მეცით მე ჭამადი* (მათ. 25, 35) და შემდგომი ამისი, რომელთა ზედა დაჰრთავს: *რაოდენი არა უყავთ ერთსა ძმათა ჩემთა მცირეთაგანსა, იგი მე არა მიყავთ* (მათ. 25, 40).

აწ უკუე ცხად არს, ვითარმედ პირველისაგან წარემართების მეორე, ხოლო მეორითა კუალად აღსლვაჲ იქმნების პირველისა მიმართ; და რომელსა უყუარდეს ღმერთი, იგი შეუდგეს მოყუისსაცა სიყუარულსა. რამეთუ ესმის უფლისა მიერ, ვითარმედ: *უკუეთუ გიყუარდე მე, მცებანი ჩემნი დაიმარხენით* (იოან. 14, 23). *ხოლო ესე არს მცნებაჲ ჩემი, რაჲთა იყუარებოდით ურთიერთას, ვითარცა მე შევიყუარენ თქვენ* (იოან. 15, 12). და კუალად, რომელსა უყუარდეს მოყუასი, ღმრთისა სიყუარულისა აღსრულებისათჳს ჰყოფს მას, რომელი-იგი თჳსად სამადლობელად მიეთუალავს ამას. ვინაჲცა სარწმუნოჲ იგი მონაჲ ღმრთისაჲ მოსე ესოდენსა აჩუენებდა ძმათა მიმართ სიყუარულსა ვიდრედა აღკოცასა ითხოვდა წიგნისაგან ღმრთისა, რომლისა შინა შთაწერილ იყო: *უკუეთუ არა შეენდობვის ერსა მას შეცოდებაჲ მათი* (გამ. 32, 32). ხოლო პავლე შეჩუენებულ ყოფად თავისი თჳსი ქრისტესგან იკადრა თხოვად ძმათა თჳსთათჳს და კორციელად ნათესავთა მისთა (რომ. 9, 3), რამეთუ მიმსგავსებულად უფლისა საკსარ ყოველთა ცხორებისა ენება ყოფაჲ თავისა თჳსისაჲ. ამას თანა უწყოდაცა, ვითარმედ შეუძლებელ იყო ამის ძლით უცხო ყოფაჲ მისი ღმრთისაგან; უკუეთუ მისა მიმართისა სიყუარულისა მცნებათა უზმთაჲსისათჳს ღმრთისა მიერ მაღლსა გამოითხოვდა და რამეთუ ამით მრავალ წილსა ნაცვალსა მიღებაჲ ეგულებოდა, რომელსა-იგი მისცემდა.

გარნა ვითარმედ, ვიდრე ესევეითარად სამომადმდე მოყუისსა სიყუარულსა მიიწინეს წმიდანი კმა საყოფელი გამოჩინებაჲ ამისი აქჳს აწ თქუმულთა ამათ.

ვფიქრობ, რომ რუსთველისეული მეგობრობა შთაგონებულია მოყვასის სიყვარულის ქრისტიანული თეზითაც. *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა ურთიერთდახმარება, მათი დამოკიდებულება ერთმანეთისადმი, ჩემი აზრით, ითვალისწინებს იმ მნებობრივ კოდექსს, რომელიც ქრისტიანულმა ეთიკამ ქართველი ხალხის საუკუნოვან ტრადიციად აქცია და რომელიც არაორაზროვნად აცხადებს: „და ვითარცა-იგი თქვენ გნებავს,

რაათა გიყონ კაცთა, თქუნცა ეგრეთვე მსგავსად უყოფლით მათ" (ლუკ. 6, 31; მათ. 7, 12).

ქრისტიანული სწავლულების კვალი ჩანს ავთანდილის გადაწყვეტილებაში, დაგოვოს თავისი საგროფო, ხელმწიფე, სამშობლო და თავი გადადოს ჭირში ჩავარდნილი, გზაბნეული მოყვასის სამსახურისათვის. (ნაწილობრივ იგივე ჩანაფიქრითაა გარიელის ქმედებაში – იგი გვერდით გადადებს საკუთარ საქმეს და ფრიდონის სამეფოს წარგაცილი კუნძულის დაბრუნებისათვის იბრძვის). ავთანდილის ამ მოქმედებას მრავალგვარი ახსნა შეიძლება მოეძებნოს (იხ. 289, გვ. 305-306); მათ შორის არსებითი მაინც ქრისტიანულ სწავლულებასთან მიმართება უნდა იყოს. აკი მოციქულის სიბრძნეზე მითითებით უმტკიცებს ავთანდილი როსტევეანს თავისი გადაწყვეტილების სისწორეს:

„წაგიკითხავს, სიყვარულსა მოციქულნი რაგვარ წერენ?

ვით იგყვიან, ვით აქებენ? ცან ცნობანი მიაფერენ.

"სიყვარული აგვამაღლებს", ვით ეყვანნი, ამას ქერენ" (793)

ჩემი აზრით, ავთანდილის აქტის პარალელად შეიძლება გამოდგეს "წარწყმედილი ცხოვარის" *სახარებისეული* იგავი: „რამეთუ მოვიდა ძე კაცისაჲ ცხოვრებად წარწყმედულისა. ვითარ ჰგონებთ თქუნ? კაცსა თუ ვისმე ედგას ასი ცხოვარი, და შესცთეს ერთი მათგანი, არა-მე დაუტევნესა ოთხმეოც და ათცხრამეგნი იგი მათაჲ გელა და წარვიდეს და მოიძიოს შეცთომილი იგი? და რაქამს პოვოს იგი, ამინ გეტყჳ თქუნ, უფროჲს უხაროდის მის გელა, ვიდრე ოთხმეოც და ათცხრამეგთა მათ, რომელნი არა შეცთომილ იყვნეს" (მათ. 18, 11-13; ლუკ. 15, 4-6).

ავთანდილის სახის შემქმნელი ერთგვარად შთაგონებულია ქრისტიანული აგიოგრაფიის ესოდენ პოპულარული "წმიდა მხედრის" თემათაც. წმინდა გიორგი კაპადოკიელი იხილავს ტბის პირას მჯდომარე, მწარედ მგირალ ქალს. გირილის მიზეზს ჰკითხავს და დახმარებას შესთავაზებს: „მითხარ ყოველივე და შენ თანა მოვკუდე და არა დაგიტეო შენ!" (იხ. 119).

ასე რომ, რუსთველისეული მეგობრობა უთუოდ პოულობს საყრდენს ქრისტიანული ეთიკის ერთ უმთავრეს მცნებაში – "გიყუარდეს მოყუასი შენი, ვითარცა თავი თჳსი". მაგრამ ამავე დროს უეჭველია ისიც, რომ *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა ურთიერთსიყვარული არამც და არამც არ ღაიყვანება "მოყვასის სიყვარულის" მცნებაზე. ქრისტიანული *მოყვასი* ძალზე ფართო ცნებაა, და მას არ ფარავს რუსთველისეული მეგობარი. ქრისტიანული მოყვასი მოიცავს ავის მსურველსაც, მოწინააღმდეგესაც, მგერსაც, რასაც პრინციპულად ეწინააღმდეგება *ვეფხისტყაოსნისეული* მეგობარი. პოემის

მეგობრებისათვის ბოლომდე შესაწყნარებელი არაა ქრისტიანული მოყვასის ფილოსოფია, კერძოდ კი: "რომელმან გცეს შენ ყურიმალსა შენსა მარჯვენესა, მიუპყარ მას ერთკერძოცა. და რომელსა უნდეს სასჯელად და მიღებად კუართი შენი, მიუტევე მას სამოსელიცა შენი" (*მათ. 5, 39-40; ლუკ. 6, 29*); „გიყუარდედ მგერნი თქუენნი და აკურთხევდით მწყევართა თქუენთა და კეთილსა უყოფდით მოძულეთა თქუენთა და ულოცევდით მათ, რომელნი გმძლავრობდენ თქუენ და გღვენიდენ თქუენ" (*მათ. 5, 44; ლუკ. 6, 35*).

ვეფხისტყაოსნის მეგობრობა, გარდა ქართული ხალხური ძმადნაფიცობის გრადიციისა და ქრისტიანული "მოყვასის სიყვარულის" იდეისა, პრინციპულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს რუსთაველის ეპოქის სოციალური სინამდვილის ერთ უაღრესად კოლორიტულ მოვლენასთან – რაინდობის ინსტიტუტთან. რაინდობა XII საუკუნის საქართველოს სამოგადოებრივი ცხოვრების ერთი განუყოფელი ნაწილი იყო. ნიკო მარმა ეჭვმიუტანელედ დაამტკიცა, რომ გერმინი *მოყმე* XII საუკუნის საისტორიო თხზულებებსა და საგმირო ეპოსში ხშირ შემთხვევებში ნახმარია აშკარად *რაინდის* მნიშვნელობით. ქართული ძეგლების მიხედვით, ქართულ გერმინთან *ყრმა* დაკავშირებულია წარმოდგენა იმგვარ გმირსა და ვაჟკაცზე, რომელიც სახელს გაუთქვამს ხოლმე პაგრონს თავისი მამაცობით, ცხენოსნობით, მშვილდოსნობითა და ბურთაობით, სახელოვან მოწინააღმდეგეთა დამარცხებით და ბრწყინვალე გამარჯვებით მგერმე, ბოროტ სულეებსა და საშიშ მხეცებზე. ის, ვინც აგარებს მოყმის დიად სახელს, ოცნებობს საყოველთაო აღიარებაზე და მის ძიებაში ცდის თავის ბედს. ცნობილ მოყმეთა შორის იმართება შეჯიბრი-ორთაბრძოლა (408, გვ. XIII). ფრთხილობდა ნიკო მარი, რომ ჩვენში ყოველივე ამის გამო არ დაეწყით *აპრიორული* აღიარება საქართველოში ევროპული რაინდობის ინსტიტუტის არსებობისა მთელი თავისი აგრიბუტებითურთ (408, გვ. XIII). მაგრამ ქართველი ისტორიკოსები პირველწყაროებზე დაყრდნობით ადასტურებენ XII საუკუნის საქართველოში ამგვარი ინსტიტუტის არსებობას.

ქართული და უცხოური საისტორიო წყაროებით დასტურდება, რომ, ერთი მხრივ, ევროპელი ჯვაროსანი რაინდები იბრძოდნენ ქართველთა ლაშქარში (დიდგორის ომი, 1119 წ.), ხოლო, მეორე მხრივ, ქართული მხედრობაც ღებულობდა მონაწილეობას ომში ევროპელ ჯვაროსნებთან ერთად პალესტინაში წმინდა ადგილთა გასათავისუფლებლად. ისიც ფაქტია, რომ ღავით აღმაშენებელს მეგობრული დამოკიდებულება

ჰქონდა იერუსალიმის ჯვაროსნული სამეფოს ქრისტიან მეფეებთან. სარწმუნოდ ჩანს აგრეთვე თვალსაზრისი იმის თაობაზე, რომ დავით აღმაშენებელი და მისი ღროის ქართველი მოყმეები იცნობდნენ 1119 წელს იერუსალიმში დაარსებულ ტემპლიერთა ორდენს, რომელიც ძლიერი რაინდული ორგანიზაცია იყო (104, გვ. 196–203). ქართული საისტორიო წყაროები აღასტურებენ მოყმეთა ინსტიტუტის არსებობას საქართველოში. "ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი" დავით სოსლანს *მოყმედ* სახელდება. ასევე *მოყმეებს* უწოდებს მემკვიდრე ამირსპასალარ მაქარიას, მსახურთ-უხუცესს ივანეს და ჰერეთის ერისთავს გრიგოლს და დაწვრილებით აღწერს მათ შეჯიბრსა და ასპარეზს სამეფო კარისა და თამარის თანდასწრებით საპაგიო სტუმრებთან, ასევე მოყმეებთან – ყიზილ-არსლან სულთანის ძმისშვილ ამირ-მირმანთან და მის დიდებულებთან:

"უბრძანა მეფემან ამირსპასალარსა მისსა მაქარიას და მსახურთუხუცესსა ივანეს, ჰერეთის ერისთავსა გრიგოლს და სხუათა მოყმეთა და ჩაჰიდეს მოედანს. და მუნით ჩამოვიდა ამირ-მირმან მისითა დიდებულითა და მონითა, და თუთ თამარ საჭურეგელად ჰირითა მით ბრწყინვალითა და ნათელთა-მუენითა. ისლიმნი, დაჯერებულნი მეცნიერობისანი და მძლემბრძოლნი, მსწრაფლ იძლიენეს დავით მეფისა და მისთა მოყმეთაგან და შეიქცნეს ძლეულნი და მჭმუნველნი" (676, გვ. 67).

რაინდულმა სამოგადოებამ საქართველოში რაინდული ცხოვრებისა და მწეობის იდეალიზაციაც მოახდინა, რაც კარგად ჩანს XII საუკუნის საერო მწერლობაში და, კერძოდ, "ამირანდარეჯანიანში". რაინდული მწეობის მიხედვით კი მოყმის ერთი ძირითადი თვისებაა თანაგრძნობა სხვისი და, კერძოდ, თანასწორის მწუხარებისადმი, აღტაცება სხვა რაინდის ვაჟკაცობითა და მამაცობით და მასთან დამეგობრება, დაძმობილება.

იამან ჭაბუკმა ამირან დარეჯანის-ძესთან შაოსანი კაცი გამოგზავნა და მისი ძის, ბადრი იამანის-ძისა და ნოსარ ნისრელის დევთაგან შეპყრობის ამბავი შემოუთვალა. ამირან დარეჯანის-ძე დაუყოვნებლივ ეახლა მოხუც იამან ჭაბუკს და ჭაბუკური პასუხიც მოახსენა: "მეგსა ვერას გიქალება, ანუ მოვეკუდები მათთანავე, და ანუ ვიქსნე იგინიცა" (604, გვ. 17). ამირან დარეჯანის-ძემ სიგყვა შეასრულა და განთავისუფლებულ რაინდებთან ერთად იამან ჭაბუკს ეახლა. „წამოვედით და მოვედით იამანსა ჭაბუკსა თანა, – მოგვითხრობს ამირან დარეჯანის-ძის მხლებელი სავარსიმის-ძე, – დავყავით კუირა

ერთი და შეიყუარეს ერთმანეთი და ძმად იფიცეს სამნივე. თავმან თქუნმან, სამთა მათ ვერავინ მოეროდეს" (604, გვ. 20). ერთმანეთის თანასწორ ჭაბუკთა ძმად შეფიცვაც რაინდული ეთიკის ერთი ძირითადი კანონია. ასე შეიფიცნენ ძმად სამკედრო-სასიცოცხლო შერკინების შემდეგ სეფედავლე ღარისპანის-ძე და ამირან ღარეჯანის-ძე (604, გვ. 78).

ვფიქრობ, არ არის ძნელად მისახვედრი, რომ *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა მეგობრობა რაინდული ეთიკითაცაა ჩაგონებული. ჭირში ჩავარდნილი მოყმის (გარიელის) საშველად მოყმე (ავთანდილი) თავისი ცხოვრების მსხვერპლად მიგანას არ ერიდება. ვერც გარიელი აუვლის გვერდს შეჭირვებულ ფრიდონს. გარიელის, ავთანდილისა და ფრიდონის ძმობის საფუძველი სწორედ ის თანასწორობაა, რამაც სეფედავლე და ამირანი დაადმოხილა. მხოლოდ ამ თანასწორობის დასადგენად *ვეფხისტყაოსნის* გმირთათვის აღარ არის საჭირო „დიდთა კლდეთა ჯახების" (604, გვ. 77) მსგავსი შებმა და ომი ერთმანეთს შორის. რუსთველის გმირთა თანასწორობის საზომი ესთეტიკური კატეგორიაა და მშვენიერებაში მდგომარეობს. ამიგომბა, რომ პოემის გმირთა დამეგობრების წინა აქტად რუსთველი თითქმის ყოველთვის საგანგებოდ აღწერს და გამოკვეთს მათ რაინდულ შემართებასა და ხელოვნებას (გარიელის მიერ მშვენიერის, ამაღლებული სანახავის – შეურაცხყოფილი რაინდის, ფრიდონის ხილვა; ფრიდონის მონადირეთა ლაშქარში უეცრად შესული ავთანდილის მიერ მაღალი რაინდული ხელოვნების დემონსტრირება).

ვეფხისტყაოსანში მეგობრობის სრულყოფილი ავგორისეული კონცეფციაა განსახიერებული, მხატვრულ სახეებში გადააზრებული. სწორად ხედავდა ნიკო მარი: პოემისეული რაინდობა და ქალის კულგი რომ ეროვნულ ქართულ კულტურას დაუკავშირდეს, გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ის წმინდა ფილოსოფიური იდეალი, რომელმაც გააფართოვა X-XII საუკუნეების ქართული საზოგადოების გონებრივი ჰორიზონტი. ამ მხრივ მკვლევარი ყურადღებას ნეოპლატონიზმზე ამახვილებდა (408, გვ. XLVI). მართლაც, მეგობრობა *ვეფხისტყაოსანში* აშკარად შთაგონებულია ანტიკური ფილოსოფიური გააზრებითაც. როგორც შენიშნულია, პოემაში იგრძნობა პლატონისეული ფილოსოფიური თემა: მეგობრები არიან ისინი, რომელთაც ერთმანეთი უყვართ. მაგრამ როდესაც *ვეფხისტყაოსნის* მეგობრობის კონცეფციის ფილოსოფიურ საფუძვლებს ვეძიებთ, პირველ რიგში, ყურადღება უნდა შევაჩეროთ მეგობრობის იმ ფილოსოფიურ თეორიაზე, რომელიც ანტიკური ეპოქიდან შუასაუკუნეებამდე იანდერძა და

რენესანსის ეპოქის უაღრესად პოპულარულ მოძღვრებად აქცია. ესაა არისტოტელესეული მეგობრობის ფილოსოფია, ჩართული რენესანსის ეპოქაში არისტოტელეს სახელით ცნობილ სამ ეთიკურ თხზულებაში: „ნიკომაქეს ეთიკა“, „ევდემეს ეთიკა“ და „დიდი ეთიკა“. ამჯერად ჩვენთვის არა აქვს პრინციპული მნიშვნელობა იმას, ეკუთვნოდა თუ არა ეს სამი თხზულება არისტოტელეს (გავრცელებული თვალსაზრისით ავთენტურია მხოლოდ „ნიკომაქეს ეთიკა“: – 557, გვ. 610–611; 289, გვ. 213–214). არსებითია ის გარემოება, რომ გვიანდელი შუასაუკუნეების და რენესანსის ეპოქის მოაზროვნეებისათვის სამივე თხზულება არისტოტელეს სახელთან იყო დაკავშირებული და სამივე მათგანი უაღრესად პოპულარული იყო. ახალი ეპოქის ეთიკური იდეალი, საუკუნოვანი ქრისტიანული გრადიციის ღონეზე არისტოტელეს მორალური კონცეფციის ათვისებას ცდილობდა, ქრისტიანობიდან ანტიკისკენ იცქირებოდა. ვფიქრობ, გვიანდელი შუასაუკუნეებიდან რენესანსის ეპოქაზე გარდამავალი ხანის ქრისტიანული სამყაროს აზროვნებაში არისტოტელეს ეთიკის უდიდესი პოპულარობის დასამტკიცებლად საკმარისია დავასახელოთ ერთი ფაქტი. დადგენილია, რომ დანტე ალიგიერი იცნობდა არისტოტელეს თითქმის ყველა თხზულებას, მაგრამ განსაკუთრებით ახლობელი და საყვარელი მისთვის „ეთიკა“ იყო (350, გვ. 92). სწორედ „ნიკომაქეს ეთიკა“ უნდა ყოფილიყო პირველი ფილოსოფიური ნაწარმოები, რომელიც გაიცნო დანტემ ამ თხზულების თომა აკვინელისეულ კომენტარებთან ერთად და რომელმაც მისცა მას სტიმული შუასაუკუნეობრივი განათლებიდან ბუნების ფილოსოფიის, ეთიკისა და მეტაფიზიკისაკენ ინტელექტუალური სწრაფვისა (515, გვ. 58).

მეგობრობის პრობლემას არისტოტელეს თხზულებებში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. მას ეძღვნება „ნიკომაქეს ეთიკის“ ორი წიგნი – VIII და IX ; „ევდემეს ეთიკის“ VIII წიგნი და „დიდი ეთიკის“ II წიგნის XI-XVII თავები. რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში ბოგადად შენიშნულია, რომ არისტოტელესეულ მეგობრობის კონცეფციასა და *ვეფხისტყაოსნის* მეგობრობას შორის მსგავსებაა (60, გვ. 26; 81; 289, გვ. 246-247), მაგრამ საგანგებო კვლევის საგნად უნდა იქცეს ის გარემოება, რომ *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა ურთიერთობაში არის ბოგი რამ სპეციფიკური, რომელიც თავის ფილოსოფიურ გააზრებას მხოლოდ არისტოტელესეულ მეგობრობის კონცეფციაში პოულობს.

არისტოტელეს მტკიცებით, მეგობრობა ყველაზე უფრო აუცილებელია ცხოვრებისათვის („ნიკ. ეთ“, VIII, 1). მეგობრობა

უდიდესია გარეგნულ სიკეთეთა შორის („ნიკ. ეთ“, IX, 9). ფილოსოფოსი იხსენებს ჰომეროსის სიტყვებს: „თუ ორნი მიდიან ერთად...“ („ილიადა“, X, 224) და განმარტავს, რომ ორისათვის მოსახერხებელია, აღვილია ამროვნება და მოქმედება („ნიკ. ეთ“, VIII, 1). არისტოტელე ერთმანეთისგან ასხვავებს მეგობრობის სამ სახეობას სამი სხვადასხვა საფუძვლის – კარგის, სასიამოვნოს და სასარგებლოს მიხედვით („ნიკ. ეთ“, VIII, 2). უმაღლესი ფორმა მეგობრობისა არის კარგი ადამიანების, მნეობრივად სრულქმნილი ინდივიდების მეგობრობა („ნიკ. ეთ“, VIII, 3, 4). ამ კონცეფციაში არის ზოგიერთი პრინციპული მომენტი, რომელთა მიმართება *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა მეგობრობასთან არ უნდა იყოს შემთხვევითი მსგავსება.

ფილოსოფოსის მტკიცებით, კარგი ადამიანების, მნეობრივად სრულქმნილი ინდივიდების დამოკიდებულება ერთმანეთისადმი ისეთია, როგორიც საკუთარი თავისადმი, რადგანაც მეგობარი არის მეორე „მე“ („ნიკ. ეთ“, IX, 5). ასეთი სრულქმნილი ადამიანი ყველაფერს აკეთებს თავისი მეგობრისათვის, თუგინდ ამისთვის მას მოუხდეს თავისი ცხოვრების შეცვლა. იგი ყველა ადამიანურ სიკეთეს დაგოვებს, რომ მეგობარს არგოს („ნიკ. ეთ“, IX, 8). კეთილი განწყობა ვინმეს მიმართ იმ შემთხვევაში გადამზრდება მეგობრობაში, თუ პიროვნებას შესწევს ძალა აკეთოს სიკეთე და ამასთან ერთად აქვს სურვილი აკეთოს ეს სიკეთე იმ პერსონის მიმართ, ვის მიმართაც აქვს კეთილი განწყობა („დიდი ეთიკა“, 11,12). ჭეშმარიტებაა ისიც, რომ კარგი ადამიანი აკეთებს ბევრს თავისი მეგობრებისა და სამშობლოსათვის და, თუ აუცილებელია, თავს სწირავს კიდევ მათ. იმისთვის, რომ შეინარჩუნოს საკუთარი სიმშვიდე, იგი ხელს აიღებს ფულზეც, დიდებაზეც, და საზოგადოდ ყველა სიკეთეზე, რომლისკენაც ისწრაფვიან ადამიანები... ამჯობინებს ერთ მშვენიერ და დიდ ქმედებას მრავალ გრივიალურ, წვრილმან მათგანს. ვინც კვდება სხვისთვის, აღწევს მიზანსაც. ეს ის დიდი ჯილდოა, რომელსაც თვითონ ირჩევს თავისთვის. იგი სიამოვნებით დათმობს თავის სიმდიდრეს, თუ ამით არგებს მეგობარს... ასევე მზადაა, ხელი აიღოს დიდებასა და თანამდებობაზე. ყველაფერ ამაზე ხელს აიღებს იგი თავისი მეგობრისათვის, რადგანაც ეს მშვენიერებაა და დიდბუნოვნებაა საკუთარი თავის მიმართ („ნიკ. ეთ“, IX, 8)¹.

¹ თარგმანი შესრულებულია არისტოტელეს თხზულებათა პარიზული გამოცემიდან (803). ვიყენებთ სამივე თხზულების ინგლისურ თარგმანს (839) და „ნიკომაქეს ეთიკის“ რუსულ თარგმანს (776).

მეგობრისათვის ამგვარი თავგანწირვაა არსი ავთანდილის თავდადებისა გარიელისადმი, გარიელის ქმედებისა ფრიდონის მიმართ. ავთანდილი ხელს იღებს სიმდიდრეზე, თანამდებობაზე, დიდებაზე; უფრო მეტიც, პირად ბედნიერებაზე და ემსახურება მეგობრის ბედნიერების საქმეს. იგი მოქმედებს არა მხოლოდ მეგობრისადმი მოვალეობის გრძნობით, არამედ შინაგანი სულიერი ღვთაებით დიდი ქმედებისადმი, რაც მხოლოდ ამ მაღალი მწიგნობრივი სრულქმნილების დონეზე შეიძლება. მისი არჩევანი არ არის მხოლოდ განცდის აქტი, იგი სულიერი ქმედებაა. „ვერ დავდგები შეუყრელად ჩემთა ცეცხლთა მომდებრისადო“ (790), – უმტკიცებს რაინდი როსტევეანს. რომ ამ ქმედების საფუძველი მხოლოდ ქრისტიანული ეთიკა არაა; პოეტი რომ გმირის აქტი ფილოსოფიურ დონეზე აქვს გააზრებული, ავთანდილის მიერ ანტიკური ფილოსოფიის (კერძოდ, პლატონის – სკრ. 791) დამოწმებაშიც ჩანს:

„არა ვიქმ, ცოდნა რას მარგებს ფილასოფოსთა ბრძნობისა!“ (792).

როგორ შეიძლება ჭეშმარიტი მეგობრის შეძენა? ადვილი საქმეა ეს, თუ ბედნიერი შემთხვევის წყალობით ხდება („ევლ. ეთ“, VII, 1)? არისტოტელეს მოძღვრებას ამ კითხვაზე თანმიმდევრული პასუხი აქვს. ფილოსოფოსის აზრით, მეგობრობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს ერთნაირ აღზრდას, ერთნაირ ასაკს, ერთნაირ მდგომარეობას. ერთნაირი თვისებების ადამიანები ადვილად ხდებიან მეგობრები. არ შეიძლება ჭეშმარიტი მეგობრობა იმ ადამიანებში, რომელთაც დიდად განსხვავებული მდგომარეობა უჭირავთ საზოგადოებაში („ნიკ. ეთ“, VIII, 12). მეგობრობაში განსაკუთრებით დიდ როლს ასრულებს ასაკი. საზოგადოდ ახალგაზრდები ძალზე მიისწრაფიან სიყვარულისაკენ. მეგობრისეული სიყვარული უშუალოდ ექვემდებარება ემოციებს და მიისწრაფვის ტკობისაკენ. ამიტომაც, რომ ახალგაზრდებს სწრაფად შეუყვარდებათ ხოლმე ერთმანეთი და ხშირად სწრაფადვე გადაუყვარდებათ ხოლმე. ისინი მიისწრაფიან ერთად დროს გარებისა და ერთად ცხოვრებისაკენ და ალწევენ კიდევ თავიანთი მეგობრობის მიზანს („ნიკ. ეთ“, VIII, 3).

ვფიქრობ, *ვეფხისტყაოსნის* გმირები თავიანთი აღზრდითა და ასაკით იმ თვისებების მქონენი არიან, რომელზედაც არისტოტელე წერს. გარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი თავიანთი მდგომარეობით ერთ საფეხურზე ღვანან – უმაღლეს არისტოკრატიას განეკუთვნებიან: ფრიდონი მეფეა, გარიელი სამეფო გვარის წარმომადგენელი და მეფის ამირბარი, ავთანდილიც არაბეთის დიდი სპასპეგია. ფრიდონს, იგულისხმება, სამეფო აღზრდა აქვს მიღებული. სამეფო კარზე მეფეთა შვილთა

მსგავსად იმრდებოდნენ ტარიელიცა და ავთანდილიც. ეს გარემოება ხაზგასმულია როგორც ტარიელის ასევე ავთანდილის მიერ.

მოეუსმინოთ ტარიელს:

"მეფემან და დედოფალმან მიმიყვანეს შვილად მათად
საპაგრონოდ მზრდიდეს სრულთა ლაშქართა და ქვეყანათად,
ბრძენთა მიმცეს სასწავლელად ხელმწიფეთა ქცევა-ქმნათად;
მოვიწიფე, დავემსგავსე მშესა თვალად, ლომსა ნაკეთად"(321).
"თხუთმეტისა წლისა ვიყავ, მეფე მზრდიდა ვითა შვილსა" (334).

ამავე გარემოებაზე მიუთუთებს ავთანდილი ფრიდონთან შეხვედრისას:

"მე ვარ ყმა როსტან მეფისა, მოყმე არაბეთს ბრდილობით,
დიდი სპასპეტი, სახელად მიხმოხენ ავთანდილობით,
ძე დიდებულთა დიდ-გვართა, ბრდილი მეფეთა შვილობით,
საკრძალავი და უკადრი, მყოფი არვისგან ცილობით"(992).

ვეფხისტყაოსნის გმირებს მეგობრობისაკენ ეზიდება მათი ახალგაზრდული ასაკი:

ავთანდილ იყო სპასპეტი, ძე ამირ-სპასალარისა,
საროსა მჯობი, ნაზარდი, მსგავსი მშისა და მთვარისა,
ჯერო უწვერული, საღარო ბროლ-მინა საცნობარისა (41).

ასევე ახალგაზრდა ჭაბუკია ტარიელი (იგი ავთანდილზე ცოგათი უფროსია). ფრიდონი მეგობრებს შორის ყველაზე უფროსია, თუმცა ისიც ჯერ კიდევ ახალგაზრდა მოყმეა.

რუსთველის გმირები არა მხოლოდ ასაკით, აღზრდითა და სამოგადოებრივი მდგომარეობით არიან ერთმანეთის თანასწორნი, არამედ ისინი სამოგადოდ ერთმანეთის მსგავსნი არიან თავიანთი ქცევით, მისწრაფებებით, ინტერესებითა და შეხედულებებით. სწორედ ამ გარემოებას ანიჭებს მეგობრობაში გადამწყვეტ მნიშვნელობას არისტოტელე. ფილოსოფოსი წერს (803, გვ. 93): სრუყოფილია მეგობრობა იმ ადამიანებისა, რომლებიც არიან კარგნი და მსგავსნი თავიანთი სრულქმნილებით („ნიკ. ეთ“, VIII, 4). არისტოტელე ავითარებს ამ აზრს (803, გვ. 93): კარგი ადამიანები თავისთავადაც სასიამოვნონი არიან და ერთმანეთზეც სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენენ. ყველას კმაყოფილებას ანიჭებს საკუთარი ხასიათის მსგავსი მოქმედება, ხოლო კარგი ადამიანების მოქმედება ერთმანეთის მიმართ იგივეობრივია ან მსგავსია („ნიკ. ეთ“, VIII, 4). აქედან გამომდინარე კი ფილოსოფოსი ასკვნის: ყოველგვარი მეგობრობა... დაფუძნებულია გარკვეულ მსგავსებაზე („ნიკ. ეთ“, VIII, 4). მეგობრობის არსის ამგვარი ინტერპრეტაცია არისტოტელეს საშუალებას აძლევს ისიც დაასკვნას, თუ ვის შორის წარმოიშობა მეგობრობა: მსგავსი

თვისებების მქონე ადამიანებს აქვთ მიღრეკილება მეგობრობისაკენ („ნიკ. ეთ“, VIII, 14).

ზემოთ წარმოდგენილი მიმართებანი არისტოტელეს მეგობრობის თეორიასა და *ვეფხისტყაოსანს* შორის შემთხვევითი ხასიათის მსგავსებად შეიძლება მიგვეჩნია, რომ მათ გვერდით უფრო კონკრეტული და სპეციფიკური გარემოებანი არ იპყრობდეს ყურადღებას. შეეჩერდებით ორ გარემოებაზე, რომლებიც, ჩემი აზრით, არსებითი უნდა იყოს:

1. ვფიქრობ, რუსთველისეული თვალსაზრისი, რომელსაც ექვემდებარება *ვეფხისტყაოსნის* პერსონაჟთა დამეგობრების პასაჟები, თავის მხრივ მიმართებას ამყარებს მეგობართა მსგავსებისა და თანასწორობის არისტოტელესეულ კონცეფციასთან. საქმე ისაა, რომ რუსთველი ფილოსოფიური მოტივირების გარეშე არ ტოვებს გმირთა დამეგობრების ფაქტს. იგი ყველა შემთხვევაში აქცენტს აკეთებს ამგვარ სცენაზე და არსი ამ აქცენტისა ისაა, რომ მსგავსი უმეგობრდება მსგავსს.

გარიელისა და ავთანდილის პირისპირ შეხვედრის სცენას, რომელსაც გმირთა დამეგობრება უნდა მოჰყვეს, რუსთველი გმირთა მსგავსებისა და თანასწორობის მტკიცებით იწყებს: ასმათმა გარიელთან მისაახლებლად ავთანდილი გამოიყვანა.

გამოეგება გარიელ, ჰმართებს ორთავე მზე დარად,
ანუ ცით მთვარე უღრუბლო შუქთა მოჰყვნდეს ქვე ბარად,
რომე მათ თანა ალვისა ხეცა ვარგ იყოს ხედ არად,
ჰგვანდეს შვილთავე მნათობთა, სხვადმცა რისად ვთქვი მე და რად!
(283)

მსგავსი აქცენტირებით იკითხება ფრიდონისა და ავთანდილის პირველი შეხვედრის ეპიზოდი: მონადირე მეფე-რაინდისა და სანადიროდ შემოკრებილი მისი ლაშქრის წინაშე მაღალი სამონადირო ხელოვნების დემონსტრირებას ახდენს ავთანდილი. გარიელისაგან ფრიდონისაკენ წასული რაინდი მულაზმანშარს მიუახლოვდა. მეფე სანადიროდ გამოსულიყო. ლაშქარს ნადირისათვის ალყა შემოეკრა. „ისრიან და იმახიან, მხცეთა სჭრიან ვითა მჭელსა“ (977). ავთანდილი ერთბაშად ჩაერთო ამ ასპარეზში, როგორც სწორუპოვარი რაინდი.

მათ ლაშქართა ყოლბსა შუა ორბი სითმე გამოფრინდა:
ყმაჰან ცხენი შეუტევა, გაამაყდა, არ შეშინდა,
შესტყორცა და ჩამოაგდო, დაეცა და სისხლი სდინდა,
გარდახდა და ფრთენი დასჭრნა, წყნარად შეჯდა, არ აქშინდა (980).

ანალოგიური ქვეტექსტი იკითხება ფრიდონისა და გარიელის დამეგობრების სცენაში. სოფლის სიმუხთლისაგან კაცთა მოდგმაზე გულაყრილი და ნესტანის უნაყოფო ძებნაში ერთგულ მხლებელთაგან შემოძარცული გარიელი უცნაურ

სანახავს ხედავს: ადამიანთა სიმუხთლისაგან მასავით განწირული, გულად და მისანდობ მეომართა დამკარგავი და მასავით სულით დაკოდილი, გამწარებული რაინდის ქადილი ბეცას წვდებოდა. გარიელი შეაკრთო ნახულმა სურათმა:

"ზახილი მესმა. შევხედენ, მოყმე ამაყად ყიოდა,
შემოარბევდა ზღვის პირ-პირ, მას თურე წყლული სტკიოდა:
ხრმლისა ნაგები დასვრილი აქვს, სისხლი ჩამოსდიოდა,
მგერთა ექაღდა, წყრებოდა, იგინებოდა, ჩიოდა" (596)

ამ ამაღლებულმა სანახავმა მიიპყრო გარიელის ყურადღება. მშვენიერის განცდით გამოწვეული ესთეტიკური ტკობა იმდენად ძლიერია, რომ გმირი, რომელიც ადამიანებს გაურბოდა, მისი ვინაობის შეგცობის მსურველთ ისე უმასპინძლდებოდა, როგორც როსტევეანის მონებსა და მონადირე ხაგაელ ძმებს, გამოფხიზლდა; შეურაცყოფილი ამაყი მოყმის ვინაობით დაინტერესდა. არ მალავს გარიელი, რომ უწინარეს ფრიდონის შეხვედრისა ადამიანის ნახვა მას საზოგადოდ არ უნდოდა:

"არ მეამის კაცთა ნახვა, მიღალვიდეს გულსა დაღნი"(594).

"ვერა მეცნა ეგზომ გრძელად ვერ ჭორი და ვერ დასტური,
ველთა ცრემლი ასოვლებდა თვალთა ჩემთა მონაწური" (595).

მაგრამ არც იმას მალავს გმირი, რომ ამაღლებულის ესთეტიკურმა განცდამ მისი პიროვნება შეძრა. გარიელი მიიზიდა მასავით ჭირში ჩაფარდნილმა, „გაფიცებულმა და მწყრომელმა" გმირმა:

"მონა მივსწიე, მისისა შეყრისა ვიყავ მნდომელი!

შევსთვალე: "დადეგ, მიჩვენე, ლომსა ვინ გაწყენს, რომელი?"
(598).

და ვფიქრობ, აქ ჩანს ერთი არსებითი დეტალი იმ მეგობრობის კონცეფციისა, რომელსაც რუსთველი გვთავაზობს. საქმე ისაა, რომ იმ მსგავსებამ, რომელიც გარიელსა და ფრიდონს შორის ერთი მხრივ მნებორივ და ფიზიკურ სრულქმნილებაში მდგომარეობს, ხოლო მეორე მხრივ ბედის სიმუხთლესა და სოფლის სამღურავში, გარიელის სამყარო მოიცვა. მას *მოეწონა* გმირი.¹

მეგობრობის არისტოტელესეული თეორიით არა ყველა მსგავსი უმეგობრდება თავის მსგავსს. მეგობრობის ჩასახვისათვის აუცილებელია სიმპათია, მოწონება, რომელსაც პიროვნებები ერთმანეთში აღძრავენ. მეგობრობა, – აცხადებს

¹ *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა მოწონება, როგორც დასაწყისი გმირთა მეგობრობისა და სიყვარულისა თავის მონოგრაფიებში განხილული აქვს ვ. ნოზაძეს (182, გვ. 161,164; 185, გვ.171,172). იგი ამგვარ მოწონებას უწოდებს „თუალხმას“, რაც სულხან-საბას განმარტებით თვალთ მოწონებას ნიშნავს.

არისტოტელე, – აღმოცენდება სიმპათიიდან, ანუ ვინმეს მიმართ კეთილის მოსურნეობიდან („დიდი ეთიკა“, II, 11). არ შეიძლება ყველაფრის შეყვარება, – ამტკიცებს ფილოსოფოსი, – („ნიკ. ეთიკა“, VIII, 2), შეიძლება შეიყვარო მხოლოდ ის, რაც მიმზიდველია¹. ეს კი შეიძლება იყოს ან კარგი, ან სასიამოვნო, ან სასარგებლო. მაგრამ როგორც ჩანს, სასარგებლოა ის, რაც გვანიჭებს სიკეთეს, ან სიამოვნებას; ასე რომ, დაბოლოს მიმზიდველად უნდა ჩაითვალოს კარგი და სასიამოვნო (803, გვ. 191). კეთილმოსურნეობა², – აგრძელებს სხვა ადგილას ფილოსოფოსი („ნიკ. ეთ.“ IX, 5), – როგორც ჩანს, დასაწყისია მეგობრობის, ისევე როგორც მოწონება³ – სიყვარულისა, რამდენადაც ყოველი ადამიანი უწინარეს მოიხიბლება საგნოს ხილვით და მხოლოდ მას შემდეგ შეიყვარებს... მსგავსად ამისა, ადამიანები უწინარეს განიმსჭვალებიან ერთმანეთის მიმართ კეთილმოსურნეობით და შემდეგ დამეგობრდებიან (803, გვ. 108).⁴

სწორედ ეს კეთილმოსურნეობის გრძნობა, სიმპათია, მოწონებაა ის განცდა, რომელსაც რუსთველის გმირები განიცდიან ერთმანეთთან პირველი შეხვედრისას და რომელიც არის საწყისი მათი სიყვარულისა და მეგობრობისა.

ტარიელს მოეწონა მღვის პირას ქარივით მქროლავი შავ ტაიჭზე ამხედრებული გაფიცებული მოყმე. კეთილმოსურნეობის

¹ τὸ φιλεῖν (803, გვ. 91); lovable (839, 1155b); привлекательный (776, გვ. 146).

² ἡ εὖνοια (803, გვ. 108); goodwill (839, 1167a); расположения (776, გვ. 173).

³ τῆς ὀφθαλμοῦ ἡδονή (803, გვ. 108); "The pleasure of the eye" (839, 1167a); "наслаждение, доставляемое лицезрением" (776, გვ. 173).

⁴ ვ. ნოზაძე ყურადღებას აქცევს იმ გარემოებას, რომ მოწონებაზე, როგორც თვალთ (დანახვით) სიყვარულის აღძვრაზე, საუბარია სიყვარულის ხელოვნებაზე დაწერილ უძველეს ინდურ წიგნებშიც და პლატონის ფილოსოფიაშიც. ასევე შენიშნულია, რომ იგივე შეხედულებები ჩანს გრუბადურთა და მინემინგერთა ლირიკაში. თუმცა ევროპელ მკვლევარებს ეჭვებათ, რომ გრუბადურებს ეს ფილოსოფია პლატონისაგან აელთ (185, გვ. 169). ვფიქრობ, ამ შემთხვევაში სათანადო ყურადღება არ ექცევა იმ გარემოებას, რომ ეს თეორია დამუშავებული იყო არისტოტელეს ეთიკაში, რომელმაც ევროპული აზროვნების ფორმირებაზე უდიდესი გავლენა მოახდინა.

გრძნობით განიმსჭვალა მის მიმართ, მისი ამბით დაინტერესდა, თანადგომა შესთავაზა:

„ვუთხარ: დადეგ, გამიგონე, შენი საქმე მეცა მინა!" (598).

მხოლოდ გარიელი არ მოხიბლულა ფრიდონის ნახვით. გაფიცებულ მოყმემეც მომაჯადოებელი შთაბეჭდილება მოახდინა ვეფხისტყაოსანი ჭაბუკის ხილვამ. გარიელის მიგზავნილ მონას ფრიდონმა ზედაც არ შეხედა. მაშინ თვითონ გარიელმა მოუჭრა გზა დაჭრილ მოყმეს:

„მას მონასა არა უთხრა, არცა სიგევა მოუსმინა;

ფიცხლა შევჯე, ჩავეგებე, მე ჩავუსწარ, ჩავე წინა..." (598).

და ეს გააფთრებული ჭაბუკი, რომლის წყრომა, ყივილი, ქადილი და გინება გეცას წვდებოდა, გაჩერდა. ფრიდონს მოეწონა მის წინ აღმართული ჭაბუკი:

"შემომხედნა, მოვეწონე, სიარული დაითმინა"

მოხიბლა მისი ხილვით:

"გამიცადა, ღმერთსა ჰკადრა: "შენ ასეთნი ხენი ვით ჰხენ!" (599).

სწორედ ეს ურთიერთმოწინებაა იმ მეგობრობის საწინდარი, რომელიც ასე სწრაფად გაიბმება გარიელსა და ფრიდონს შორის. ამის შემდეგ კი მეგობრობის საბელი ელვის სისწრაფით იკვრება. ფრიდონმა პასუხი არ დაუყოვნა მშვენიერ ჭაბუკს:

"მერმე მითხრა: "მოგახსენებ, აწ სიგევანი რომე მკითხენ:

იგი მგერნი გამილომდეს, აქანამდის რომე ვითხენ,

უკამზავსა მიღალატეს, საჭურველნი ასრე ვითხენ" (599).

არც გარიელმა დაუგვიანა ვაჟკაცური პასუხი, თან დაამშვიდა მოყმე:

"მე ვუთხარ: "დადეგ, დაწყნარდი, გარდავხდეთ ძირთა ხეთასა:

არ შეურკების ჭაბუკი კარგი მახვილთა კვეთასა"(600).

მეგობრობის სიბოძრე წყლული დაუამა ფრიდონს და, თუ რამდენიმე წუთის წინ ამ შეურაცხყოფილი მოყმის გამძაფრებულმა ქადილმა და გინებამ გარიელი შეაკრთო, ახლა მისმა სინამდემ გააკვირვა იგი:

"თანა წამომყვა, წავედით უტკებესნი მამა-ძეთასა.

მე გავეკვირევი ჭერეგას მის ყმისა სინამეთასა" (600).

ამ თვალსაზრისით გარიელისა და ფრიდონის შეხვედრის სცენა გამონაკლისს არ წარმოადგენს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რუსთველი გმირთა პირველი შეხვედრის აღწერისას ყოველთვის აქცევს ყურადღებას მათ სილამამესა და მომხიბვლელობას. უფრო მეტიც, ავტორი ყველა შემთხვევაში გახაზავს იმას, რომ გმირებმა ერთმანეთზე მოახდინეს დიდი შთაბეჭდილება, რომ მათ მოეწონათ ერთმანეთი.

გარიელისა და ავთანდილის შეხვედრას და ავთანდილის მიერ საკუთარი თავის წარდგენას ვეფხისტყაოსან ჭაბუკთან, უშუალოდ მოსდევს გარიელის მიერ ავთანდილის შექება და იმის აღნიშვნა, რომ მას ესიამოვნა გმირის ნახვა:

"აწ ვაშად მოხვე, მეამა, ნახვა შენისა პირისა!"

განად სარო და პირად მზე, მამაცად მსგავსი გმირისა..." (298).

ავთანდილმაც არ დაუგვიანა შესაბამისი პასუხი:

ავთანდილ უთხრა: "ვით მაქებ საქები ბრძენთა ენისა?..

სახე ხარ მზისა ერთისა, გეცით მნათისა ზენისა,

რათვან ვერ შეგცვლის პატივი ეგზომთა ცრემლთა ღენისა" (299).

ავთანდილის მაღალმა სამონადირეო ხელოვნებამ და ჭაბუკურმა იერმა ფრიდონის მთელი ლაშქარი მოხიბლა:

იგი რა ნახეს მესროლნი სროლასა მოეშლებოდეს,

ალყა დაშაღეს, მოვიდეს, მოეხვეოდეს, ბნდებოდეს

იქით და აქით უვლიდეს, მოგნი უკანა ჰყვებოდეს,

ვერცა ჰკადრებდეს: "ვინ ხარო", ვერცა რას ეუბნებოდეს (981).

ფრიდონიც ასევე მოიხიბლა ავთანდილის ხილვით:

რა შეხედნა, ესე თქვა თუ: "თუ არ მზეო, ისე ვინ-ა?" (987).

რუსთველი ამ შემთხვევაშიც ერთგული რჩება მეგობრობის იმ კონცეფციისა, რომლის მიხედვითაც გმირთა მიერ ერთმანეთის შეყვარებას წინ უძღვის მათ მიერ ერთმანეთის *მოწონება*:

თვით უსახოდ ფრიდონს ყმა და *მოეწონა* ყმასა ფრიდონ (988).

2. რუსთველისეული მეგობრობის კონცეფციის მიმართება მეგობრობის არისტოტელესეულ ფილოსოფიასთან ამითაც არ ამოიწურება.

ვეფხისტყაოსნის თანახმად, მეგობრობის გამოვლენის ფორმები სხვადასხვანაირია:

სამი არის მოყვრისაგან მოყვრობისა გამოჩენა:

პირველ, ნდობა სიახლისა, სიშორისა ვერ-მოთმენა,

მიცემა და არას შური, ჩუქებისა არ-მოწყენა,

გავლენა და მოხმარება, მისად რგებად ველთა რბენა (779).

ვფიქრობ, არ საჭიროებს საგანგებო მტკიცებას, რომ მეგობრობის გამოვლენის ეს სამი ფორმა *ვეფხისტყაოსნის* გმირთა ურთიერთდამოკიდებულების პრინციპებია:

ერთად ყოფნა გარიელის, ავთანდილის და ფრიდონის მისწრაფებაა.

ავთანდილი:

"უმისომცა ნუ ცოცხალ ვარ ნუცა გარე, ნუცა შინა!" (777).

"ვერ დავდგები შეუყრელად ჩემთა ცეცხლთა მომღებრისად"(790).

ფრიდონი:

"რა მოგეშორვე მას აქათ სიცოცხლე მომძულვებია;

თუცა შენ ჩემად არა გცალს, მე შენთვის მომსურვებია;

შენ უჩემობა ლხინად გიჩს, მე ღია მიმჭირვებია,

ოხერ სიცოცხლე უშენოდ, სოფელი გამარმებია!" (1008).

გმირები შეპყრობილნი არიან ერთმანეთისადმი პატივისცემის გრძნობით, რომელიც გამოირიცხავს ყოველგვარ შურს ("მიცემა და არას შური"). გავიხსენოთ გარიელისადმი ფრიდონის მიერ ნაჩუქარი მისთვის ყველაზე უფრო სანუკვარი ზღაპრული ცხენი, გარიელის მიერ ფრიდონის სამეფოში გაგზავნილი ღვეთა მთელი საგანძური, ფრიდონთან მისული ავთანდილის უხვად დაჯილდოება:

გათენდა, ბანეს ავთანდილ, რიცხვი ძეს მუნ აგლასისა,
შესამოსელი შეჰმოსეს ღრაჰკნისა ბევრ-ათასისა,
შეარგყეს წელთა სარგყელი, დაუდებული ფასისა (1013).

ერთმანეთისათვის სასარგებლოს კეთება პოემის გმირთა მოქმედების ძირითადი მიმართულებაა. ფაქტიურად ესაა პოემის ძირითადი ღერძი. იგი სიცყვიერადაცაა მოტივირებული:

"მე იგი ვარ, ვინ სოფელსა არა მოვჰკეფ კიტრად ბერად,
ვის სიკვდილი მოყვრისათვის თამაშად და მიმიჩს მღერად" (788).
"მომინდა მისთა წამალთა ძებნა მღვითა და ქვიშითა" (1002).

აქვს თუ არა მეგობრობის გამოვლენის ამ *ვეფხისტყაოსნის* უფრო მეტს რაიმე მიმართება არისტოტელეს ეთიკასთან? პასუხი რომ უშუალო იყოს, მოვიყვანოთ ამონაწერს არისტოტელეს მეგობრობის კონცეფციის რუსი კომენტატორის, ვ. ჩისტიაკოვის მიერ 1913 წელს გამოქვეყნებული სტაგიადან. მეკვლევარი გადმოსცემს არისტოტელეს მეგობრობის თეორიის შინაარსს "ნიკომაქეს ეთიკის" მიხედვით: "...როცა ეს მეგობრობა დამყარებულია, მაშინ მისი პირველი და უცვლელი პირობაა: მეგობრის მუდმივად ახლოს ყოლა... მეორე და აუცილებელი პირობა: გულწრფელობა და ერთმანეთის მიმართ იჭვის უქონლობა... მესამე და მთავარი პირობა: მეგობრობა არის არა მხოლოდ პასიური სწრაფვის მსგავსი რამ, არამედ აქტიური კეთილმოსურნეობა, რომელიც მეორის მიმართ კეთილქმედებაში გადადის" (456, გვ. 553–554). მართლაც, არისტოტელეს მეგობრობის ფილოსოფიით, ზემოთ მითითებული სამი პრინციპი ჭეშმარიტი მეგობრობის აუცილებელი პრინციპებია.

მეგობრობის არსი ერთად ყოფნაა – ესაა არისტოტელესეული მეგობრობის ფილოსოფიის ერთი ძირითადი თეზისი ("ვედ. ეთ.", VII, 12; "ნიკ. ეთ.", VIII, 3. 5. 6. 9; IX, 4. 12). როგორც შეყვარებულთათვის ყველაზე სასიამოვნოა ერთმანეთის ხილვა, რამდენადაც ამ მხედველობით შეგრძნებას ისინი ყველაზე მაღლა აყენებენ,... ზუსტად ასევე მეგობრები ყველაზე მეტად მიისწრაფვიან ერთად ყოფნისაკენ, რამდენადაც მეგობრობა ურთიერთობაა (პარგნიორობაა) და როგორიცაა პიროვნება

საკუთარი თავისათვის, ასეთივეა იგი მისი მეგობრისათვის („ნიკ. ეთ“, IX, 12). არისტოტელე იხსენებს ანდაზას: „მეგობრებს ყველაფერი საერთო აქვთ“ და ასკვნის, რომ იგი სწორია, რამდენადაც მეგობრობა ურთიერთობაში მდგომარეობს („ნიკ. ეთ“, VIII, 9). ადამიანები, რომელთაც მოსწონთ ერთმანეთი, მაგრამ არ ცხოვრობენ ერთად, – წერს სხვა ადგილას ფილოსოფოსი, – ჩაითვლებიან ერთმანეთის მიმართ კეთილგანწყობილად, მაგრამ არა ჭეშმარიტ მეგობრებად; რადგან არაფერია უფრო დამახასიათებელი მეგობრობისათვის, ვიდრე ერთად ცხოვრება („ნიკ. ეთ“, VIII, 5). მეგობართათვის ესოდენ პრინციპულად დამახასიათებელი თვისება – ერთად ყოფნა, – არისტოტელეს აზრით, არ წარმოადგენს თვითმიზნურ და პასიურ ურთიერთობას. ჯერ ერთი, როგორც აღვნიშნეთ, იმ ადამიანთა ერთად ყოფნა გაღაიბრდება მეგობრობაში, რომელთაც მოსწონთ ერთმანეთი მსგავსი თვისებების გამო. მეორეც, მეგობართა ერთად ყოფნა სიხარულისა და საზრუნავის თანაზიარობასაც იწვევს. მოგნი, – წერს არისტოტელე, მეგობრებს მათ უწოდებს, რომლებიც ერთად ცხოვრობენ და ერთნაირი თვისებების მაგარებელნი არიან, ანდა მეგობრობის მწუხარებით წუხან და სიხარულით ხარობენ („ნიკ. ეთ“, IX, 4). ასე რომ, არისტოტელეს აზრით, მხოლოდ ერთად ყოფნით არ გამოვლინდება მეგობრობა.

ერთანეთისადმი პატივისცემა და ნდობა; და არა შური ერთმანეთის მიმართ, – აი, რა ახასიათებს კარგი ადამიანების მეგობრობას, არისტოტელესეული ფილოსოფიის მიხედვით. მხოლოდ და მხოლოდ კარგი ადამიანების მეგობრობაა მტკიცე ცილისწამების მიმართ, – წერს არისტოტელე, – რადგანაც ძალზე ძნელია დაუჯერო ვინმეს ადამიანზე, რომელიც გამოცდილი გყავთ დიდი ხნის მანძილზე. ასეთ ადამიანებს სწამთ ერთმანეთის, არ აყენებენ ერთმანეთს შეურაცხყოფას, საერთოდ მათ ურთიერთობაში ყველაფერია, რაც საჭიროა ჭეშმარიტი მეგობრობისათვის („ნიკ. ეთ“, VIII, 4). არისტოტელე სხვა სიგყვითაც გამოხატავს მეგობრობის ამ თვისებას. იგი მიუთითებს, რომ ჭეშმარიტი მეგობრები ტკებებიან ერთმანეთთან ურთიერთობით, მათ სიხარულს ანიჭებთ ეს ერთად ყოფნა. ხოლო ეს კი ალბათ მეგობრობისთვის ყველაზე მეტადაა დამახასიათებელი („ნიკ. ეთ“, VIII, 6).

დაბოლოს, არის კიდევ ერთი ფორმა მეგობრობის გამოვლენისა – ესაა *სიკეთის კეთება* მეგობრისათვის: არა მხოლოდ მეგობრული ურთიერთობით ორმხრივი ტკებობა, არამედ მხოლოდ მეგობრის (და არა პირადი) სიცოცხლისა და სიხარულისათვის ფიქრი და არა მხოლოდ ფიქრი და სურვილი

მეგობრის პირადი ბედნიერებისა, არამედ *მოღვაწეობა* ამ ბედნიერების შესაქმნელად. ამიგომ არის, რომ არისგოგელეს აზრით, მეგობრული დამოკიდებულება იმ მიმართების მსგავსად უნდა შეფასდეს, რაც შეიძლება ადამიანს ჰქონდეს საკუთარი თავის მიმართ. რადგანაც, წერს ფილოსოფოსი, მეგობრად თვლიან მას, ვისაც სურს და აკეთებს კიდეც სიკეთეს, ჭეშმარიტს ან მის მიერ სიკეთედ მიჩნეულს, თავისი მეგობრისათვის; ანდა მას, ვისაც სურს მეგობრის არსებობა და სიცოცხლე, მხოლოდ ამ მეგობრისათვის ("ნიკ. ეთ", IX, 4).

ამრიგად, ეს სამი თვისება – ერთად ყოფნა¹, ერთმანეთით სისხარული² და ერთმანეთისათვის სიკეთის, სარგებლის სურვილი და ქმნა³, – არისგოგელეს შეხედულებით, ჭეშმარიტი მეგობრობის გამოვლენის ფორმებია. ამიგომაც, რომ იმის დასამტკიცებლად, თუ რა არ არის მეგობრობა, ფილოსოფოსი ადამიანთა ურთიერთობის სხვადასხვა სახეს მეგობრობის ამ ფორმებთან შეპირისპირებით განიხილავს. ასე, მაგალითად, "ნიკომაქეს ეთიკის" VIII წიგნის VI თავში ფილოსოფოსი ამტკიცებს, რომ იშვიათია ჭეშმარიტი მეგობრობა პირქუშ და მოხუც ადამიანებს შორის; რადგანაც, რაც უფრო მძიმე ხასიათისანი არიან ისინი, მით უფრო ნაკლები მისწრაფება აქვთ ურთიერთისაკენ. რაც, როგორც ფიქრობენ, ყველაზე უმთავრესი და პრაქტიკული ნიშანია მეგობრობისა. ასეთი ადამიანები, აგრძელებს ფილოსოფოსი, ერთმანეთის მიმართ გრძნობენ კეთილგანწყობას, სურთ ერთმანეთის კარგი და ეხმარებიან კიდეც ერთმანეთს. მაგრამ ისინი მაინც არ არიან ერთმანეთის მეგობრები, რამდენადაც არ აგარებენ თავიანთი ცხოვრების დღეებს ერთად და არ გვებებიან ერთმანეთთან ურთიერთობით. ეს თვისებები კი, როგორც ფიქრობენ, ყველაზე მეტადაა დამახასიათებელი მეგობრობისათვის. ერთდროულად მრავალ ადამიანთან ჭეშმარიტი მეგობრობაც არ შეიძლება, აგრძელებს იქვე არისგოგელე, რამდენადაც არ შეიძლება ადამიანს უყვარდეს რამდენიმე. გარდა ამისა, მეგობარმა, წერს ფილოსოფოსი, თავის თავზე უნდა გადამტანოს მეგობრის ცხოვრებისეული განცდები და მისი ახლობელი უნდა გახდეს, ეს კი უაღრესად ძნელია.

¹ τὸ σμῆν (803, გვ. 94, 116); living together (839, 1157b); совместная жизнь, постоянное общение, общение (776, გვ. 151, 184).

² "...λαίρειν ἀλλήλοις" (803, გვ. 95); "delight in each other" (839, 1158a); "радуются общению друг с другом" (776, გვ. 152)¶

³ "τὸν βουλομένην καὶ πράττοντα τὰγαθὰ" (803, გვ. 107). "who wishes and does what is good" (839, 1166a); "кто желает и делает добро" (776, გვ. 171).

ამგვარად, არისტოტელესეული მეგობრობის ფილოსოფიით, ჭეშმარიტ მეგობრობას მართლაც ახასიათებს ეს სამი თვისება – ერთად ყოფნა, ერთმანეთით გახარება და ერთმანეთისთვის სიკეთის ქმნა. "მეგობრები, რომლებიც ერთად ცხოვრობენ, ერთმანეთით ხარობენ და ერთმანეთისთვის სარგებელს მოიმოქმედებენ", – წერს არისტოტელე („ნიკ. ეთ“, VIII, 5)¹.

ჭეშმარიტი მეგობრობის გამოხატულების ეს სამი ფორმა გამოვლენილია, როგორც ზემოთ მივუთითებდით, *ვეფხისტყაოსანშიც*. საზოგადოდ, ვფიქრობთ, რუსთველისეული მეგობრობის კონცეფციის ფილოსოფიური პრინციპების მიმართება არისტოტელეს ეთიკის სისტემასთან უეჭველია.

რა დასკვნები უნდა გამოვიგანოთ აქედან? ხომ არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ *ვეფხისტყაოსნისეული* მეგობრობა არისტოტელეს მეგობრობის ფილოსოფიის მხაგვრული გამოსახვაა? ანდა ხომ არ ნიშნავს ყოველივე ეს იმას, რომ რუსთველი არისტოტელიანელია და მისი ფილოსოფია ე. წ. არისტოტელიზმი? ვფიქრობ, რომ არა! ასეთი დასკვნა მეცნიერულად არგუმენტირებული არ იქნება. საქმე ისაა, რომ რუსთველისეული მეგობრობის კონცეფცია, განსხვავებით არისტოტელეს ფილოსოფიისაგან, სრულიად სხვაა, ახალი ეპოქის პროდუქტია. ამიგომავ, რომ, როგორც ზემოთ ვასაბუთებდით, ეს კონცეფცია, გარდა არისტოტელესეული ფილოსოფიისა, ეფუძნება ქართული ძმადნაფიცობის ინსტიტუტის ეროვნულ იდეალს, ქრისტიანული ეთიკის ძირითად პრინციპებს და XII საუკუნის საერო, რაინდული საზოგადოების მწეობრივ კოდექსს. ამ საფუძვლიდან მალდება რუსთველისეული მეგობრობის კონცეფცია ზოგადსაკაცობრიო იდეებამდე. ამიგომავ იგი წარმოადგენს არა გარკვეული ფილოსოფიის განმეორებას, ან გარკვეული საზოგადოების შეხედულების უბრალო გადმოცემას, არამედ ყველა ეპოქის ადამიანური აზროვნების საუკეთესო იდეალს. ამიგომავა აშკარა ამ კონცეფციის იდეურ-გიპოლოგიური პარალელები როგორც ეროვნულ, ასევე მსოფლიო მითოსთან (ამირანისა თუ გილგამეშის ეპოსი), როგორც აღმოსავლურ, ასევე დასავლურ ეპიკასთან ("რამაიანა" თუ "ილიადა"), როგორც ავტორისეული ეპოქის, ასევე მომავლის ლიტერატურულ შედეგებთან ("როლანდის სიმღერა" თუ "ჰამლეტი"). არც იმის თქმა შეიძლება, რომ თვით ფილოსოფიური პრინციპები

¹ " . . . Οἱ μὲν γὰρ σὺν ᾧ τινες χαίρουσιν ἀλλήλοις καὶ παρ᾽ ἑαυτοῦ τὰ χρηρὰ . . . " (803, გვ. 94); "those who live together delight in each other and confer benefits on each other" (839, 1157b); "друзья, живущие вместе, радуются и доставляют благо друг другу" (776, გვ. 151).

რუსთველისეული მეგობრობის კონცეფციისა უცვლელად მისდევს არისტოტელურს. ახალმა ეპოქამ და ახლებურმა იდეალმა ფილოსოფიაც ახლებური შექმნა. ამ ახალი ფილოსოფიის საფუძველში შეიძლება ვეძიოთ მხოლოდ ძველი წყარო თუ წყაროები. ეს განსხვავება ჩანს როგორც რიგით, ორდინალურ დებულებებში, ასევე არსებით, პრინციპულ შეხედულებებში. ასე მაგალითად: არისტოტელეს ეთიკური კონცეფციის თანახმად, ჭეშმარიტი მეგობრობა მხოლოდ ერთის მიმართ შეიძლება („ნიკ. ეთ“, VIII, 1; VIII, 5). როგორც ჩანს, წერს ფილოსოფოსი არ შეიძლება ჭეშმარიტი მეგობრობა რამდენიმეს მიმართ, ამიგომაც და ასევე არ შეიძლება სიყვარული რამდენიმესი ერთსა და იმავე ღროს; რამდენადაც სიყვარული იდეალური სახეა უმაღლესი მეგობრობისა, მიმართული ერთი ადამიანის მიმართ; ასე რომ ძლიერი სიყვარული არ შეიძლება მრავლის მიმართ; და მეგობრობა, რომელსაც უმღერიათ ჰიმნებში, მხოლოდ და მხოლოდ ორ პიროვნებას აკავშირებს („ნიკ. ეთ“, VIII, 10). აშკარაა, რომ *ვეფხისტყაოსნის* სამი რაინდის მეგობრობა არაა შთაგონებული ციტირებული თვალსაზრისით. იგი უფრო ეროვნული გრადიციიდან იღებს საწყისს. უფრო მნიშვნელოვანია სხვა გარემოება: არისტოტელეს მეგობრობის კონცეფცია ორგანული ნაწილია ბერძენი ფილოსოფოსის ეთიკური სისტემისა, რაც, თავის მხრივ, ანტიკური საბერძნეთის საზოგადოებრივი ურთიერთობის ასახვაა. რუსთველისეული მეგობრობის კონცეფცია თავისი ჩანაფიქრით იდეალურია. იგი არა მარტო ანალიზშია გარკვეული საზოგადოებრივი ურთიერთობისა, არამედ სასურველი ურთიერთობის დამსახავიცაა. ეს პრინციპული ფილოსოფიური სხვაობა მეგობრობის გაგებაშიც აქცენტების არსებითად სხვაგვარ დასმას იწვევს. მაგალითად, არისტოტელეს თვალსაზრისით, ჭეშმარიტი მეგობრობა ახალგაზრდული ასაკითაცაა განპირობებული და მოხუცთა შორის ამგვარი მეგობრობა მოულოდნელია. ამ თვალსაზრისს ფილოსოფოსი ასაბუთებს კიდევ („ნიკ. ეთ“, VIII, 5-6). *ვეფხისტყაოსნის* მეგობრობაც ჭაბუკთა მეგობრობაა, მაგრამ პერსპექტივა ამ მეგობრობის დაბერებისა იგნორირებულია. რუსთველისთვის მეგობრობა, სიყვარულთან ერთად, ადამიანური ყოფის იდეალადაა ქცეული და ამიგომაც მისი რეალური საფუძველი იდეალურ სამოსშია გახვეული. რუსთველისეული მეგობრობა ერთგვარად იდეალურ-პირობითია და არა ემპირიულ-ობიექტური. ამიგომაც წარმოსადგენი მხოლოდ მისი გამოვლენის ის ერთადერთი ჭაბუკურ-ახალგაზრდული სახეობაა, რომელიც პოემაშია გაიდიאלებული; ხოლო მისი ახალგაზრდული

ხანმოკლეობა რუსთველისეული კონცეფციის პრობლემატიკაში აღარ შემოდის.

რუსთველისეული აზროვნების მიმართება არისტოტელეს ფილოსოფიასთან იმავე კატეგორიის მოვლენაა, რაც საზოგადოდ გვიანდელი შუასაუკუნეების ანუ ადრინდელი რენესანსის ქრისტიანული ევროპული აზროვნების მიმართება არისტოტელესთან. თანახმად აზროვნების განვითარების ისტორიული კანონზომიერებისა, ახალი ინტელექტუალური პოზიცია ყოველთვის ეფუძნება რომელიღაც ფილოსოფიას წარსულის ინტელექტუალური მემკვიდრეობიდან. ადრინდელი რენესანსის ევროპული აზროვნებისათვის, რომელსაც ადამიანური არსებობის იდეალი თანდათანობით და გაუაზრებლად ბეციდან ღედამიწაზე ჩამოჰქონდა, ერთადერთი დასაყრდენი წარსულის ფილოსოფიურ აზროვნებაში თავისი ბუნებრივ-ჰუმანური ორიენტაციით გვიანდელ შუასაუკუნეებში არისტოტელეს სახელით ცნობილი ეთიკური კონცეფცია იყო (342, გვ. 12-13). ამაზე დაყრდნობით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ თავისი ფილოსოფიური ასპექტით მეგობრობის რუსთველისეული გააზრება გიპოლოგიურ მსგავსებას ამჟღავნებს რენესანსის ეპოქის ევროპულ აზროვნებასთან.

ამ თვალსაზრისით, ვფიქრობ, რომ მიზანშეწონილი უნდა იყოს პარალელის გავლება იგალიის რენესანსის დიდი წარმომადგენლის, მარსილიო ფიჩინოს პლატონური სიყვარულისა და მეგობრობის დოქტრინასთან, რომელმაც უფრო გვიანდელ გრაქტაგებში „პლატონური სიყვარულის“ სახელი დაიმკვიდრა. ისევე როგორც რუსთველისეული მეგობრობის კონცეფცია, ეს დოქტრინაც რამდენიმე წყაროს ეფუძნებოდა. მათგან, როგორც მითითებულია, უნდა გამოიყოს სიყვარულისა და მეგობრობის ანტიკური თეორიები, საქველმოქმედო და სულიერი ძმობის ქრისტიანული გრადიცია და საკარო სიყვარულის შუასაუკუნეობრივი კონცეფციები (543, გვ. 131). უფრო მნიშვნელოვანი მაინც ის არის, რომ იგალიელ პლატონისტთა მიერ სიყვარული და მეგობრობა მოაზრებულ იქნა ადამიანური შემეცნების უმაღლეს ფორმებად. თვითონ შემეცნება, თანახმად პლატონის და არისტოტელესეული ანტიკური იდეალისა არ იყო გაგებული მხოლოდ ინტელექტუალურ აქტად. სიბრძნის წვდომა პრაქტიკულ და ეთიკურ სფეროებშიც ხდებოდა. ამგვარად, უკავშირდება ფიჩინოსეულ დოქტრინაში ადამიანური ყოფის ყველაზე უფრო ინტიმური და პირადული განცდა (შენეცნებითი სიცოცხლე) ადამიანური ურთიერთობის უმაღლეს ფორმას – მეგობრობას და სიყვარულს (543, გვ. 131).

ვფიქრობ, რუსთველისეული სიყვარულისა და მეგობრობის იდეასაც გააჩნია ამგვარი ფილოსოფიური დატვირთვა. გვიანდელი შუასაუკუნეების აზროვნების პროცესში სიყვარულისა და მეგობრობის რუსთველისეული ხაგვა ფილოსოფიური დებულებაა, მსოფლმხედველობრივი პოზიციის გამოვლენაა: სამყაროს ცენტრში მოთავსებულია ადამიანი შემეცნებითი სიცოცხლის უმაღლესი, უწმინდესი, ღვთაებრივი და ამავე დროს რეალური ფორმებით – სიყვარულითა და მეგობრობით. ადამიანის რაობისა და დანიშნულების ამგვარი გააზრება კი უკვე ახლებური გადაჭრაა კაცობრიობის მთავარი ფილოსოფიური კითხვისა, რომელიც სამყაროსეულ არსებათა შორის ადამიანის ვინაობასა და მიზანს შეეხება და რომლის ალეგორიულ გამოხატვას შუა საუკუნეებში ბიბლიისეულ კითხვაში ხელაქმნენ (მსაჯ.19,17): საიდან მოსულხარ და სად მიდიხარ? („ვინაჲ მოხუალ, ანუ ვიღრე ხუალთ?“ – 686, გვ.502).

ამგვარად, რუსთველისეული მეგობრობის კონცეფცია ქართულ ეროვნულ ძირებზე შენდება (ხალხური ძმადნაფიცობის ინსტიტუტი). იგი იმეკვიდრებს ქართველთა საუკუნოვანი გრადიციის – ქრისტიანული ეთიკის ძირითად პრინციპებს (მოყვასის სიყვარული). ითვალისწინებს გვიანდელი შუასაუკუნეების ფეოდალური და სამხედრო არისტოკრაციის ახალ მწეობრივ იდეალს (რაინდული ეთიკა). თანახმად ამავე ეპოქის ინტელექტუალური წიაღსვლებისა, ეყრდნობა ანტიკურ ფილოსოფიას (არისტოსტელეს მოძღვრება მეგობრობაზე). ამ გზით შექმნილი მეგობრობის რუსთველისეული ორიგინალური კონცეფცია გიპოლოგიურად უახლოვდება რენესანსის ეპოქის ევროპაში ფორმირებულ შესაბამის თეორიებს და მსოფლმხედველობითი დანიშნულებისაა. მეგობრობა და სიყვარული რუსთველის მიერ იმ ერთიან იდეალადაა ქცეული, რაც ღვთაებრივ ამაღლებულობას ანიჭებს ადამიანის ამქვეყნიურ ყოფას. არსი ადამიანური ყოფისა, მისი შემეცნებითი სიცოცხლე ადამიანურ ურთიერთობაში – მეგობრობასა და სიყვარულშია დანახული.